

BUITEN

6^E JAARGANG N^O. 46.

ZATERDAG 16 NOVEMBER 1912.

Schnabel & Co.

Foto C. Steenbergh.

STADSGEZICHT TE EDAM.

INHOUD:

„ZAALIG NAJÓÁR”, I, DOOR A. F. VAN BEURDEN . . .	BLZ. 544
PLANTERSLEVEN	„ 544
DE WOESTIJN IN AANTOCHT, DOOR G.	„ 545
VAN HERFST, (GEDICHT), DOOR TONY DE RIDDER . . .	„ 545
EDAM, (VERVOLG), DOOR MR. A. LOOSJES, GEÏLL. BLZ. 543, 546—550	
NOG EENS MET DE VOGELS NAAR „GRIEND”, DOOR J. DAALDER DZ.	BLZ. 548
DE SCHOONSTE PADDENSTOEL VAN HET WOOD, DOOR D. J. VAN DER VEN, GEÏLLUSTREERD	BLZ. 549 EN 551
HERFSTGEDACHTE, (GEDICHT), DOOR A. H. SCHLÜTER, BLZ. 551	
DICHT BIJ HET OORLOGSTERREIN, DOOR V. D. M. GEÏLL.	BLZ. 552 EN 553
GEKROESTE BLOEMIGE BEGONIA'S, DOOR E. TH. W., GEÏLL. BLZ. 554	
GALGEMALEN EN BEROEPSETERS, DOOR G.	„ 554

BERICHTEN VAN REDACTIE EN UITGEVERS.

Alle kopij ook die met illustraties, zoomede afzonderlijke illustraties (fotografieën, teekeningen, enz.), gelieve men te zenden aan de redactie, Rokin 74—76, Amsterdam. Duidelijke naam en adresvermelding wordt verzocht ook achter op de foto's.

De uitgevers verzoeken beleefdelijk dit blad te noemen als men naar aanleiding van eene advertentie, een aanvraag of een bestelling aan een adverteerder doet.

„ZAALIG NAJÓÁR”.

I. ROERMONDSCH HUMORESKE.

OOME Jean had het gelukkig getroffen in het leven. Hij was het eenig kind van een Roermondsch echtpaar, dat er goed bij zat en een fortuin bijeengevonden had, door oudere generaties opgespaard na jaren van werken en zuinigheid.

Men kon aan 't huis achter de Luif, waarin oome Jean woonde, nog zien, hoe vroeger de centen verdiend waren.

Het huis, in de straat dicht bij de Markt gelegen, had in 't front nog drie rond uitbuigende ramen, de eenige bijna in de stad, nog niet door andere vervangen; achter die ramen hadden vroeger de brooden en de kadetjes gelegen, waarmede Jean's grootvader, de deken van het Sint Aubert-bakkersgilde, zijne medemenschen gespijsd had en hadden de „klaosmenkes” gestaan, die behendige jongens steeds ontikten, als ze konden. Daar stond vroeger ook op een zwarthouten plankje met witte letters geschilderd hoeveel het brood kostte, en Jean herinnerde zich nog even uit zijn prille jeugd, hoe hij zijn grootvader met de bonte slaapmuts op, den prijs elke week met krijt zag veranderen naar de brood-zetting. Ook het groote vóórhuis met de gebarsten, blauwe plavuizen, veel te groot en te hol voor een burgerwoning, liet eene andere bestemming vermoeden.

Achter het vóórhuis lag eene donkere tusschenkamer, die door een grooten glaswand met een oneindig aantal gele groene en violette ruitjes, van den vroegeren winkel gescheiden was.

Nu had oome Jean, de ongetrouwde zestiger, er gaslicht — maar hoe zijne ouders en grootouders en wie weet, wie voor hen, het bij hunne quinetlampjes of bij hunne reut- en vetkaarsen uitgehouden hadden, was hem nóg een raadsel.

In de vestibule liep met heel veel dwarsbeweging een trap eerst recht op en dan links vóór langs den glaswand, als was het eene groote spreektribune en gaf toegang tot de bovenverdieping, waar ooms slaapsalet en verdere kamers lagen, versierd als ze waren met allerlei ouderwetsche kasten, kisten, gravures en politieke prenten van 't jaar nul, welke reeds lang haar zin verloren hadden.

Maar ze hadden er lang gehangen en bleven er hangen.

Om weer naar 't onderhuis terug te gaan, daar lag achter de donkere kamer een groote achterzaal, diep dóór, met uitzicht op een vochtigen tuin en een keuken. Een groote pereboom overschaduwde den ouden stal, door welke men op de Werf kon komen, maar die sinds dertig jaar geen levende ziel meer gezien had of 't moesten zijn de ratten en muizen, die daar meester waren.

Dat was oome Jean's huis, in de vrij levendige straat.

Wij moeten hemzelf nu ook nog beschrijven. Jean was een dikke zestiger, goed gezet, een stevige knaap, goed gehumeurd. Jean was goed opgevoed, had het College afgemaakt en een paar jaar te Leuven gestudeerd, maar was er uitgescheiden, toen vader en moeder kort naéén gestorven waren. Hij had het ouderlijk huis betrokken en alles gelaten, zooals het was. Hij kon goed

met zijn medemenschen omkomen. Of dat nu kwam, omdat hij steeds zoo onbezorgd en vrij geleefd had, of wyl hem nooit iets „gemankeerd” had, wie zal 't zeggen?

Als hij op een mooi zomerdag zóó in de Weerd bij Roermond naar het beugelen zat te kijken, maakte hij wel eens een paar „glèskes alt” meer ledig dan gewoonlijk, alleen omdat het zoo'n „schjooon wèr” was, maar veel drinken deed hij niet. Hij hield van orde en regel, ging op tijd naar de Kerk, op tijd naar bed en gaf behoorlijk een deel van zijn overvloed aan de Vincentiusvergeniging, en aan alle vereenigingen, die de armen een „good stuk kleid en eene gevulde maag” bezorgen. Hij hield van 't oude, degelijke en liep dus, als het nat weer was, met vetleeren schoenen aan, en in den zomer in de vroegte op pantoffels langs den oever van de Maas en verheugde zich in zón en morgenkoelte. Vroeger was hij voor zijn verzet al eens met 't visschen begonnen — maar hij was maar weer opgehouden. „Det waar 'm al te dom, den ganschen daag in die gleujende zón te ligge”.

Zoo verliep Jean's rustig leven, als was 't naar de klok geregeld. Slechts een paar dagen in het jaar maakten daarop eene uitzondering. Dan herinnerde hij zich het oude spreekwoord „wie zalig wil sterven, moet den rechten man laten erven”. Dat was op Oudejaarsavond, dan verzocht hij al zijne naaste bloedverwanten, een stuk of vijftien, kinderen van neven en nichten, want broeders en zusters waren reeds alle naar betere gewesten verhuisd.

't Was een bont gezelschap, als ze bijeen waren. Sommige, die hard voor den kost moesten werken, zaten naast welgestelde winkeliers en winkelhouderessen of ongetrouwde kwezels, maar allen werden te samen gehouden door één band, en ééne gedachte „Wieveul zol Oome Jean oos wel vermáke?”

Maar oome Jean was „einen tège”, gezond van hart en corpus, een mooi voorbeeld van den erfdom of „sokkerome”, van wien men zegt „gèr doot, lèft lang!”

Hij had een oude meid, die hem den boel opredderde, aard-appelen schilde en welke hij in moeilijke keukengevallen raad gaf in 't koken, want daarvan had hij buitengewoon veel verstand.

Nog kon hij met genoeg een half uur in een kookboek, groot formaat, zitten lezen en als 't ware genieten van al het heerlijks, daarin opgedischt. Dat was zijn liefhebberij.

SILVESTER OAVEND.

Wij treffen oome Jean op den laatsten dag des jaars in zijn groote kamer, bezig met den Roermondschen moniteur te lezen bij de snorrende kachel.

Na zich enkele keeren geërgerd te hebben over de kwakzalverij, die zoo lustig tusschen het nieuws insloep, terwijl hij dat met belangstelling las, en hij eerst later bemerkte waar het hem om ging — sloeg, begon hij aan de advertenties.

Maar zijn geest was niet bij de courant, noch bij de advertenties. Die was afwezig. Hij zocht iets, dat heel in de verte scheen te zitten. Het was zijne gewoonte, om op het familiefeest, waar van de dag aangebrouwen was en de toebereidselen reeds in de keuken gemaakt waren, eene aardigheid uit te halen, en die kon hij nu maar niet vinden. 't Vorig jaar had hij midden onder 't feest een telegram aan zijn adres laten brengen, waarin stond, dat hij „de hongerd doezendj” getrokken had uit de Staatsloterij. Maar dat deed hij niet meer! De gasten hadden van plezier gewoon weg te veel aan „ziene wien” geweest en zijn achterneefje, de student, Karelteje zonder geld geheeten bij zijn kornuiten, had van de gelegenheid dadelijk gebruik gemaakt, om hem — staande het feest — in de keuken te roepen en hem honderd francs af te leenen. Oome Jean wilde niet bekennen, dat het maar „lège” 1) waren en had 't hem gegeven. Hij was 't zeker kwijt. De grap was goed, maar ze was wat duur geweest. Zóó zat hij te peinzen. Hij had al eens boven naar het scheeve windvaantje op de schuur gekeken, of daar soms raad te vinden was, had al eens in de kachel „gerageld” 2), zooals de Hollandsche meid van den buurman zei, maar 't hielp niets.

Tot hij plotseling door de gordijntjes en de gele, groene en violette ruitjes heen een dikke mijnheer het voorhuis in ziet komen, ongegeneerd, tot in de achterkamer.

„Cristenzele,” roept oome Jean, „dao hubste Silvester, mienen aaje vrundj oet Antwerpe”.

Hij springt op en drukt den binnenkomende hartelijk de hand. (Slot volgt).

A. F. VAN BEURDEN.

1) Grappen. 2) Gepookt, verbastering van rakelen.

PLANTERSLEVEN.

Nadruk verboden.

IN het algemeen heeft een niet-Indischman een eigenaardige voorstelling van het leven als planter. Ik herinner me nog heel goed, hoe mijn kameraden me, bij mijn vertrek uit Nederland, in allen ernst op 't hart drukten, toch vooral vuurwapenen mee te nemen, daar ik anders zeker óf door een Javaan vermoord, óf door een tijger opgegeten zou worden.

In de zucht tot generaliseeren moet de oorzaak van deze wanjtiger in den Oosthoek zijn reeds voldoende om leeken in den waan behalve benijdenswaardige positie bekleedt.

Schrijver dezes is tabaksemployé in het Klattensche (Vorstenlanden). Waar hij dus in het vervolg over plantageleven spreekt,

bedoelt hij Vorstenlandsche toestanden. Dit zij in het voorbijgaan gezegd, om niet het gevaar te loopen door collega's uit andere streken met een „Ne sutor supra crepidam” op zijn plaats te worden gezet.

In de Vorstenlanden nu is het over het algemeen aangenaam werken. Als voornaamste oorzaak daarvan moet worden aangemerkt, dat de bevolking tevreden is. En er is reden tot die tevredenheid.

Als bekend mag worden verondersteld, dat de ondernemingen het geheele land inhuren, doch slechts $\frac{2}{5}$ gedeelte met tabak beplanten, $\frac{2}{5}$ wordt dan aan de bevolking afgestaan voor de te presteeren diensten en het overige $\frac{1}{5}$ deel is schadeloosstelling voor de bekels (dessahoofden), die van hun kant verantwoordelijk zijn voor het werk der koelies, die onder hen staan.

De arbeid, door de koelies voor hun aandeel in den grond verricht, is betrekkelijk gering te noemen. Voor de grondbewerking, om te beginnen, krijgen ze bijbetaling, de bemesting wordt betaald, gotengraven geschiedt grootendeels in betaalden arbeid; het oogsten der tabak, de geheele bereiding en het transport dito. De rest — men ziet hoe weinig er overblijft — presteert de bevolking in ruil voor zijn paddi. En de onderneming zorgt er wel voor, dat de Javaan op tijd plant, op tijd wiedt en zijn rijstvelden behoorlijk inundeert (de drie hoofdeischen voor het welslagen van den oogst). Om niet al te zeer afhankelijk te zijn van den regen, is op de groote ondernemingen, waar noodig, een pompstation gebouwd.

Wie eenige kennis van tabaksteelt bezit, zal niet tegenwerpen, dat de maatschappijen zich de kosten van deze pompstations ten behoeve van de tabak getroosten. De tabak immers wil een drogen, lossen bovengrond; wel is regen noodzakelijk, daar het onberegende blad eigenaardigheden vertoont, die het voor de markt minder geschikt maken. Mocht ten slotte de rijst nog mislukken, bijv. door een ramp van hoogerhand, dan vergoedt de onderneming de geleden schade.

Vele jongelui in Holland beschouwen een betrekking in het landelijke als eene uitkomst voor mislukte individuën, wien de keus slechts openstaat tusschen soldaat en „slavendrijver” (een typische benaming door leeken, die met dat ééne woordje reeds duidelijk toonen, hoe weinig notie zij van het cultuurbedrijf hebben).

Bestrijdt men die bewering met de opmerking, dat toch zooveel ouders hun zoons de landbouwschool te Wageningen laten afloopen, dan luidt het antwoord onveranderlijk: „O ja, zoontjes die landen te erven hebben”.

Als ik de salarissen, die geëmployeerden bij de tabak genieten, vergelijk met het traktement dat men bij andere betrekkingen kan bedingen met eindexamen H.B.S. of gymnasium in zijn zak, ben ik zeer geneigd de juistheid van die meening in twijfel te trekken. Met eindexamen H.B.S. begint men op Java met een aanvangsalaris van ± f 150.— in de maand. Bij de tabak daarentegen geldt als regel, dat iemand, kersversch uit Holland, die dus geen woord Javaansch verstaat en ook van het bedrijf niets weet, f 100.— per maand verdient.

Edoch, daar komt bij:

- 1° vrije woning (huurwaarde zou in de stad ± f 50.— bedragen);
- 2° vrije geneeskundige behandeling;
- 3° vrij paard, wagen en erfkoelie;
- 4° gratificatie bij tevredenheid. (Deze loopt van + f 400.— op tot ± f 2000.—). Jaarlijks wordt een promotie gemaakt van f 25.— per maand tot het maximum van f 250.— bereikt is.

Laten we nu eens de kansen op een administrateursplaatje bekijken. Aan elke onderneming zijn ongeveer één administrateur, één goedang- en drie tuin-geëmployeerden verbonden. Uit de tuin-geëmployeerden worden de beheerders gekozen.

Wanneer we dus de goedang-opzichters buiten beschouwing laten, komen we tot de conclusie, dat een vierde van het personeel uit administrateurs bestaat. Wie het eenmaal tot beheerder gebracht heeft, blijft natuurlijk lang doordienen, doch daar tegenover staat, dat er voortdurend nieuwe gronden in exploitatie genomen worden.

Hieruit ziet men dat de Vorstenlandsche tabakkers, ook al zijn hun ouders geen landbezitters, wat het financieele betreft, minstens even goed af zijn als zij, die de H.B.S. doorloopen hebben.

Nu wat den werkkring aangaat.

Einde Maart, begin April, wordt begonnen met de grondbewerking; tegen Januari is de oogst afgelopen. In de maanden Januari, Februari en Maart heeft de tuin-employé niet veel te doen. Hij houdt toezicht op den aanplant van de bevolking (rijst), en zorgt dat de dessa's en wegen wat opgeknapt worden. Verder krijgt hij in dezen tijd zijn vier weken verlof. Lacht dit leventje hem wel aan, hij moet al een bijzonder slecht planter wezen, wanneer hij zich niet de handen wrijft bij het ontkiemen van het eerste zaaisel. Werkelijk, wie van het vak houdt geniet als hij het kiempje ziet opgroeien tot volwassen plant, geniet als zijn loodsen zich beginnen te vullen. En noem het geen „onbeduidende praat” zoo gij belangstellend hoort informeren, hoe de tabak op die en die onderneming staat, welke prijzen er gemaakt zijn en of de grond daar en daar nogal meevalt.

Over de cultuur zelf is reeds zooveel geschreven, dat uitweiding daarover geheel overbodig is.

Rest nog te beschrijven op welke wijze hier de tijd gekort wordt. De buitenstaander stelt zich nog al te gaarne onze

voorgalerijen voor met de vierkante flesch op en den bewoner onder de tafel, de vloer liefst bezaaid met écartékaarten. ☹

Zeker, men vindt nog wel een enkel type, dat een avondje, waarop hij niet gegokt heeft, als verloren beschouwt en dan eerst recht plezier gehad heeft, als de boel kort en klein is geslagen. Doch al meer en meer wordt gelet op het gehalte van de employé's; de minderwaardigen zoekt men zoo gauw mogelijk kwijt te raken.

Op de meeste ondernemingen treft men tennisbanen aan, waar na werktijd gespeeld wordt. De vaste kaartavondjes, waarop conversatie hoofdzaak, spel slechts bijzaak is, kunnen zeer gezellig zijn. Dan vormen de soos met haar muziekkuitvoeringen, haar goochelaars en wat er meer komt kijken, en de bioscoop een aangename afwisseling. Met de leestrommel en het bijhouden der correspondentie zijn de niet-bezette avonden gevuld. De uitdrukking „in de binnenlanden begraven zitten” is in deze streken niet op haar plaats.

Verwonderingwekkend mag het heeten, dat zoo weinigen in Nederland lust gevoelen in Indië hun carrière te beproeven. „Ignoti nulla cupido” zei reeds Ovidius — onbekend maakt onbemind. Of zouden ook de oud-planters met hun snorkerijen, over rimboe, tijgers, wilde varkens en reuzenslangen, over allerlei waarin zij niet verkeerd hebben, er schuld aan hebben, dat flinke jonge mannen zich wel tien keer bedenken, eer ze er toe kunnen besluiten in het landelijke hun brood te zoeken? Voor hem, die voldoende is onderlegd, is, zoo hij werken wil — en gewerkt moet er worden in de campagne — in de cultures nog altijd wel een plaatsje te vinden.

DE WOESTIJN IN AANTOCHT.

EEN verslag van den Russischen generaal Mitschenko, die zich als bevelhebber van het Kozakkenregement in het Dongebied te Novotscherkask bevindt, schildert het groote gevaar, dat het Dongebied bedreigt van uit de oostelijk gelegen woestijnen.

Reeds hebben de steden en dorpen daar ter bestrijding van deze zand-invasie meer dan zes tonnen gouds uitgegeven en daarmede 600,000 vierkante kilometers bouwgrond voor het verzandingsgevaar beveiligd. De Russische geleerde Solovich had in 1892 al voorspeld: „De grootste vijand bedreigt ons hier uit het Oosten, hij is geduchter dan alle Mongoolsche horden te samen, want het is de Aziatische woestijn zelve, die door den wind voortbewogen, haar zandvloed naar ons gebied voortschuift en eenmaal in het bezit van een terrein, daar alle plantenleven op vruchtbaren grond dooden zal. Reeds is de woestijn in opmarsch en staat weldra met haar moordende zandmassa's voor de poorten van Kiew!”

In het Don-gebied is een geheele volksstam binnen de laatste vijftig jaren viermaal van woonsteden moeten verwisselen door de uitbreiding van het woestijngebied. De bosschen zijn de natuurlijke dammen, welke alleen dat voortrukken der verzanding tegenhouden kunnen en waar de bevolking uit nood of onnadenkende gewinzucht die heeft omgekapt, ligt het land ten prooi aan de woestijn.

Volgens berekening worden jaarlijks in het Gouvernement Astrakan en het Dongebied niet minder dan resp. 4000 en en 1500 KM². vruchtbaar land door woestijnzand overdekt en waardeloos gemaakt. In 1911 waren de veroveringen van den gelen vloed grooter dan in eenig jaar te voren sedert menschenheugenis.

Nieuwe bebossching is de eenige uitkomst om het groote gevaar af te wenden en evenals men in het zuiden van Calabrië de oude vruchtbaarheid der landouwen weer door nieuw boschgebied tot leven tracht te wekken, moet ook in Zuid-Rusland spoedig een afdoende boschaanplant op groote schaal worden ondernomen.

Russische specialiteiten in den boschbouw beweren, dat de kosten daarvan betrekkelijk gering zijn ten opzichte van het verlies, dat anders noodlottig volgen moet.

Per hectare te beschermen land zal ruim 12 gulden moeten worden besteed, zoodat naar schatting een jaarlijksch verlies van meer dan vijf millioen gulden door een aanvankelijke uitgave van een kleine twee millioen per jaar te vermijden is.

G.

VAN HERFST.

Nu gaat de aarde sterven,
De boomen worden goud
De gouden blaren sterven....
Nu wordt de aarde oud.

Bleek-blauwe nevels hangen
Sluiers om gouden boom;
Blauw-grijze nevels hangen
Om elken boom een droom.

Stiller verlangens zweven
Door herfst-verlatenheid,
Blanker verlangens zweven
In herfst-weemoedigheid.

TONY DE RIDDER.

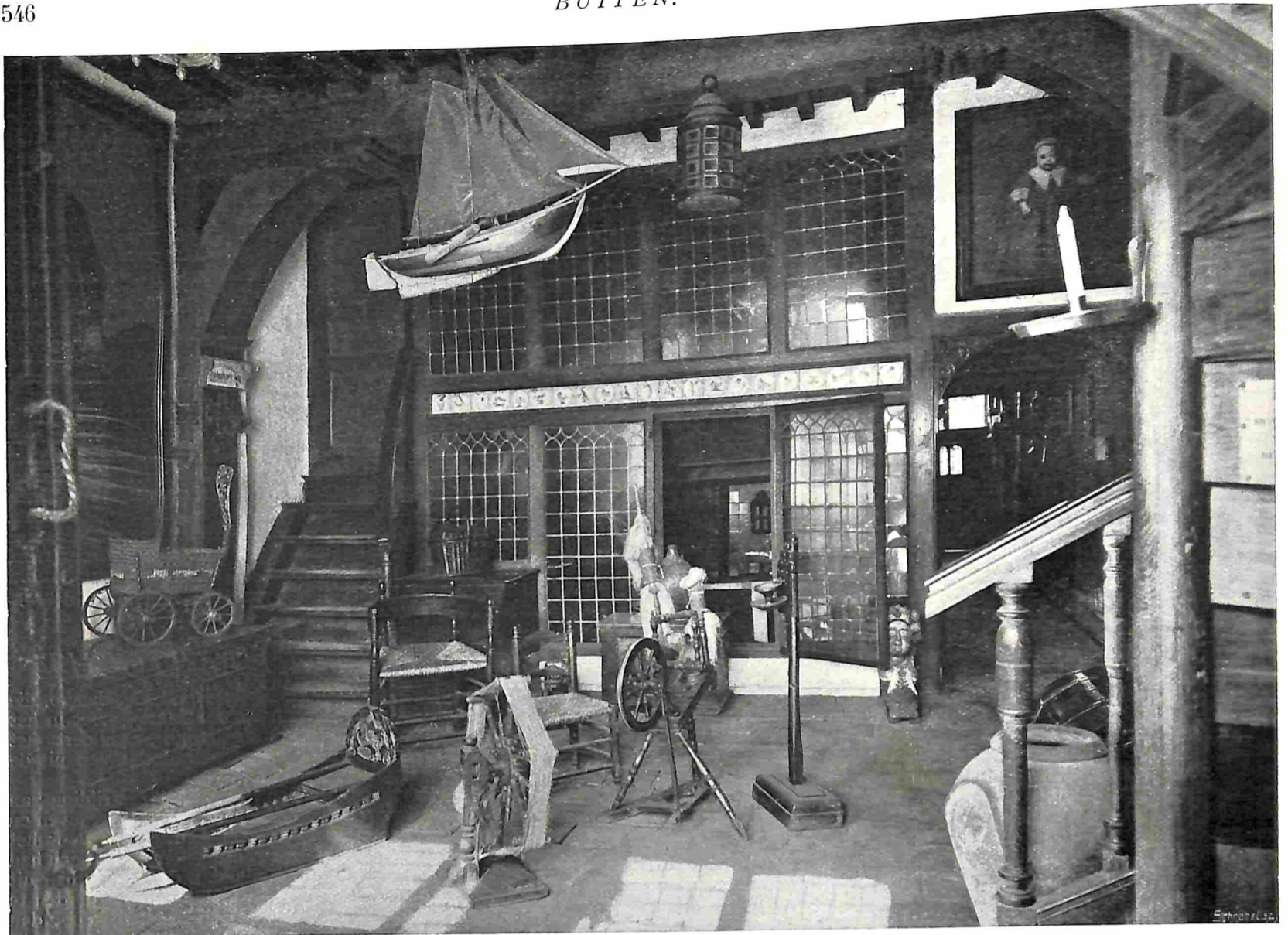

Foto J. H. Martelhoff.

EDAM'S MUSEUM. HET VOORHUIS.

LINKS HET EIKENHOUTEN TRAPJE NAAR DE OPKAMERTJES BOVEN DE KELDERKAMER, WAARIN HET OPENSTAANDE RAAM IN 'T MIDDEN EEN KIJKJE GEEFT. DOOR DE RUITJES AAN DE ACHTERZIJDE VAN DE KELDERKAMER ZIET MEN 'T ACHTERVERTREK.

E D A M.

Nadruk verboden.

(Vervolg).

HET wapen van Edam bevindt zich boven het middelste raam van het tegenwoordige stadhuis; het bestaat om 't nu maar eens mooi-heraldisch uit te drukken, uit een veld van keel (rood) beladen met een stier van sabel (zwart) verzeld en chef van drie sterren van goud, het schild van achter vastgehouden door een beer. De stier staat op een grond van sinopel (groen). De oorsprong van dit wapen is niet duidelijk. Sommigen zeggen, dat Edam een stier in zijn wapen voert sinds zijn burgers te Damiate als „een verwoede stier” streden. Daarop wijst ook het volgende rijmpje op een bord in de Grootte kerk:

Edam als getrouwe Landsaten
Quamen die van Haerlem te baten
Wilt vreuchde vaten
Sij ginghen heen hard en fier
Met stoute moedt met felle manier
Als verwoede stier.

Deze — trouwens weinig bevredigende — uitlegging beviel sommigen prozaïsch aangelegden menschen niet, die de stier in het wapen in verband brachten met het zuivelproduct, dat reeds van vroege tijden af Edam's roem was. In het museum bevindt zich een gedichtje „op het stadswapen van Edam” uit het laatst der 18^e eeuw, waarin wordt betoogd, dat het de stier is, die van Edam maakt een „Markt- en Stapel-Stadt” en op deze tegenover de echtgenooten der stieren die dan toch evenzeer, of nog meer, tot Edams welvaart bijdroegen, weinig beleefde redeneering, volgen de vreemd-besliste regels:

Dus stellen wij met regt, in 't Roode Stads-Blaisoen
Drie Gouden Sterren en een Stier om Kranst met Groen.

De zaal, in den stijl van Lodewijk XIV, waar Edam's vroege vaders vergaderen, is buitengewoon mooi. Zij wordt door een sierlijke balustrade in tweeën gedeeld, die evenals zolder en vensters lichtgroen is geschilderd en met goud afgezet, geheel in stijl dus. Op het schoorsteenstuk is de gerechtigheid afgebeeld. Het geschilderd behangsel van de zaal dagteekent van 1738.

Links van den schoorsteen zien we een voorstelling van Salomo's rechtspraak, rechts ervan de zalving van David door Saul. Opmerking verdienen verder nog de fraai gebeeldhouwde stoelen der Raadsleden.

In de Burgemeesterskamer bevindt zich een schoorsteenstuk, voorstellende Joas en Athalia, terwijl hier aan den wand twee groote schilderijen hangen van Prins Maurits en Frederik Hendrik te paard; ze schijnen niet van kunstwaarde ontbloot.

Overigens ziet het Stadhuis er een beetje kaal uit, sinds alle merkwaardigheden, die hier vroeger stonden en hingen, naar het Museum zijn verhuisd. Nu dit laatste langzamerhand propvol wordt, zou het misschien overweging verdienen enkele stukken, die 't meest in het Stadhuis op hun plaats zijn, daar weer onder dak te brengen.

In de onmiddellijke nabijheid van het Stadhuis staat, aan de Noordzijde der Voorhaven, tusschen weinig zeggende moderne huizen het mooie oude geveltje van Edam's museum; laten we een bezoek aan dit merkwaardige huis met zijn mooie binnenbetimmeringen en belangwekkenden inhoud tot het laatst bewaren en eerst op weg gaan naar een andere bezienswaardigheid, de Grootte Kerk. We slaan hiertoe een dwarsstraat in, de Kerkstraat, komen voorbij het Weeshuis met een onbelangrijken gevel, een gevelsteentje boven den ingang is alles, wat van den vroegeren mooien gevel gespaard is gebleven — en staan weldra op de kaasmarkt, waar behalve het aardige aangebouwte van 1778 een eenvoudig doch fraai 17de eeuwsch geveltje de aandacht trekt. In dit huis werd in 1784 het „Edamsch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen” onder de zinspreuk „Tot Nut van 't Algemeen” opgericht door den Doopsgezinden predikant te Monnikendam, Jan Nieuwenhuyzen; in 1787 werd de zetel van het Genootschap van Edam naar Amsterdam verplaatst, terwijl wat aanvankelijk de zinspreuk was, weldra de naam werd van de Maatschappij, die vooral op 't gebied gebracht en nog brengt. In het jaar waarin „het Nut” zijn honderdjarig bestaan herdacht, is dit huis door de Maatschappij aangekocht; de Nutsvergaderingen worden er in gehouden, terwijl er tevens de Edamsche Spaarbank gevestigd is. In den gevel is in 1896 een borstbeeld van den vader van 't Nut, vervaardigd door Bart van Hove, aangebracht. En ter eere van hem is de kaasmarkt plechtiglijk herdoopt in Jan Nieuwenhuyzen-plein. Verder noordelijk, langs een on-stadsch vaartje gaande, bereikt men weldra de plaats, waar eens de uitgestrekte gebouwen stonden

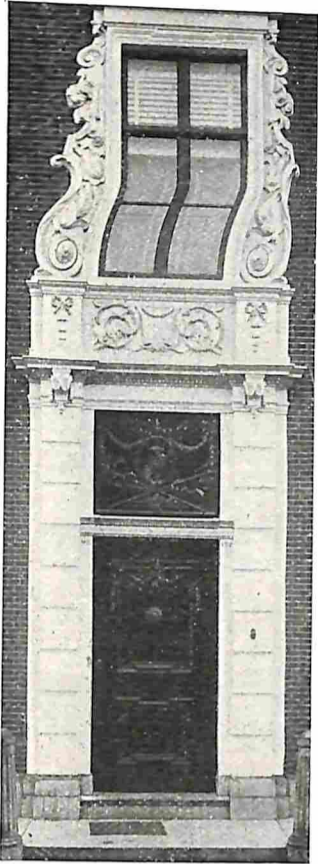

Foto H. Schotsman.

EDAM. DEUROMLIJSTING
W 2. No. 172.
(Voorstraat).

bestond. In 1602 is zij grotendeels door brand vernield en we kunnen wel zeggen, dat het grootste gedeelte van de tegenwoordige kerk dagteekent van 1626, toen men met den herbouw gereed kwam. De in de kerk gebouwde toren, thans gedekt door een houten spits, was vroeger veel fraaier en hooger, doch kreeg zijn tegenwoordige gedaante in 1701, nadat een hevige brand in 1699 zijn bovengedeelte had vernield; het benedengedeelte vertoont middeleeuwsche spitsboognissen. Aan de Zuidzijde van de kerk bevindt zich een uitbouwje van zeer ouden datum, daar het van den brand in 1602 is overgebleven; de gerestaureerde gevel, van gebakken en gehouwen steen, is in laat-Gothischen stijl versierd. Door den ingang van dezen uitbouw laat men bezoekers

Foto H. Schotsman.

EDAM. DEUROMLIJSTING, W 4. No. 245.
(Voorhaven—Zuidzijde).

van het Prinsenhof, vroeger een klooster, het verblijf van de stadhouders, wanneer ze Edam bezochten. Bijna alles hiervan is gesloopt in de vorige eeuw; het laatste overblijfsel is verbouwd tot Teekenschool. De beelden van Maurits, Willem I en Prins Hendrik op de kroonlijst van het er naast gelegen Heerenlogement — waarin 20 ruime logeervertrekken, een herinnering aan den tijd, toen de groote weg van Amsterdam naar Hoorn en Enkhuizen nog over Edam ging en hier de reizigers de diligence verlieten om er te overnachten — zijn van dit Prinsenhof afkomstig, evenals de 13 fraaie sluitstenen boven de ramen.

En dan verheft zich, aan het noordelijkste punt der stad, onmiddellijk bij de oude wallen gelegen te midden van geboomte, de kerk, die terecht *Groote kerk* wordt genoemd; ze is niet minder dan 147 M. lang en ruim 31 M. breed. Vóór de kerkhervorming was deze kerk aan den H. Nicolaas gewijd. Het gebouw bestaat uit drie beuken.

Hoewel niet met zekerheid te zeggen valt, wanneer de St. Nicolaas kerk is gesticht, is bekend, dat zij in 1366 reeds

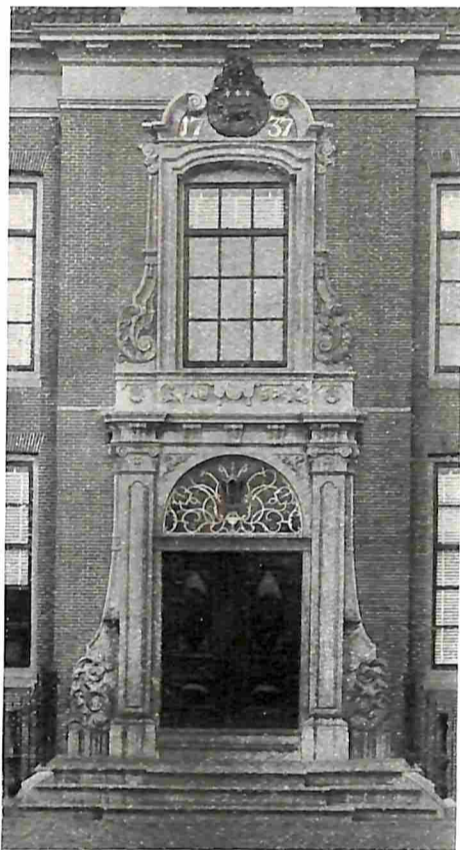

Foto H. Schotsman.

EDAM. DEUROMLIJSTING VAN HET
STADHUIS.

van de kerk binnen. Terzijde van dit zuiderportaal voert een

smalle steenen wenteltrap naar boven. Hier vinden we een vertrek, dat tot het begin der vorige eeuw als Latijnsche school diende; de boeken, die voor dat onderwijs werden gebruikt, worden er nog in een kast bewaard.

Het innerlijk van de kerk is indrukwekkend, en geeft niet zoo'n koude gewaarwording als zoovele protestantsche kerken, die oorspronkelijk voor den katholieken eeredienst zijn gebouwd, doch door vergedreven vrees voor versieringen en door den verkilenden uitwast tot ongezelige, naargeestige ruimten zijn geworden. Misschien komt het door 't getemperde licht, dat door de 33 ramen met gebrande glazen naar binnen dringt. Die ramen, waaronder buitengewoon mooie, zijn meest geschenken

van steden en dorpen na den brand van 1602; ze prijken met de wapens der schenkers. Een der merkwaardigste en mooiste is wel het raam, door Haarlem geschonken; daarop is de strijd van Damiate afgebeeld, een aardig denkbeeld daar, zooals reeds eerder is opgemerkt, de Edammers de Haarlemmers bij dien strijd hebben ter zijde gestaan. Ook als we de mooie eikenhouten gewelven der kerk daarlaten, is ze niet zonder versiering: het doophek en de banken in de nabijheid zijn rijk met snijwerk versierd evenals de preekstoel, die zooals het jaartal er op aangeeft van 't jaar 1649 is; verder vinden we in 't midden van de kerk gestoelten met overhellingen uit 1668; ook het eikenhouten koorhek trekt de aandacht. Het orgel van 1663 bevindt zich tegen den westelijken muur der kerk en is betrekkelijk klein van omvang: het is van orgelluiken voorzien. Een machtigen indruk maakt deze ruimte met haar 24 zuilen, vooral als men, met den rug naar 't orgel, zijn blik

naar het oosten richt, waar vroeger het koor moet geweest zijn.

Naast de kerk is een keurig onderhouden kerkhof, waar vooral 'n prachtig grafmonument, voorstellende een engel met een stervenden leeuw, van een New-Yorkschen beeldhouwer, de aandacht trekt. Van hier ziet men Noordwaarts over de grazige vlakte van den polder „de Zeevang” en naar 't Oosten over 't niet bebouwde stads-gedeelte, waar vroeger aan de stadsgracht vele koepels stonden, waarin de aanzienlijke Edammers na drukken arbeid zich verpoedden.

Naar 't centrum van 't stadje teruggaande, zien we dat niet ver van de kerk een Vijzelstraat is; 't kan geenszins een breede straat genoemd worden, doch anders als haar Amsterdamsche naamgenoot behoeft ze voorloopig ook geen verbreding.

Nu naar Edam's Museum. Dit is gevestigd in het smalle huis met een merkwaardig laat-Gothisch renaissance-geveltje ten Zuiden van de „Dam”, dat waarschijnlijk

gebouwd is omstreeks 1550. Hoewel de financiële toestand der gemeente niet schitterend was, is in 1893, toen dit huisje onder de hand des sloopers dreigde te vallen, in den gemeenteraad met algemeene stemmen besloten dit te voorkomen en het perceel aan te koopen; aldus geschiedde; de koopsom werd door een leening gedekt 1). Mocht ons land vele van zulke gemeentebesturen rijk zijn!

Edam dankt aan dit sympathieke besluit van zijn vroege vaders niet alleen het behoud van een mooi oud geveltje — of liever gezegd twee geveltjes, want ook de achtergevel is zeer typisch en schilderachtig — doch tevens 't behoud van een oud en merkwaardig huis. Want het innerlijk, tenminste het benedengedeelte is, de verzameling oudheden die men

Foto J. Siewers.

EDAM. DEUROMLIJSTING
W 3 No. 117.
(Voorhaven—Noordzijde).

Foto H. Schotsman.

EDAM. DEUROMLIJSTING, W 3 No. 135.
(Voorhaven—Noordzijde).

Schubel sc.
Foto C. Steenberghe.

EDAM. DE OUDE LATIJNSCHE SCHOOL BOVEN HET ZUIDER-PORTAAL DER GROOTE OF ST. NICOLAAS KERK.

er vindt, nu nog daargelaten, hoogst bezienswaardigs. Dit bleek echter eerst recht na den aankoop, toen de houten beschotten door den vroegeren bewoner, Dirk Aardappel bijgenaamd met het oog op zijn beroep, overal aangebracht en de aanzienlijke hoeveelheden zaagsel waarmee hij de ruimte tusschen de schotten en de wanden geheel was gevuld om zijn aardappelen vorstvrij te houden, waren verwijderd; toen men bemerkte dat de oude steenen vloeren bijna geheel waren gespaard onder de daarover getimmerde halfvergane planken en toen men het glanzige ouden eikenhout verloor had van de dikke verflaag, die er op was gesmeerd. En daarop rijpte de weldra het plan, om in dit merkwaardige huis een Museum te vestigen, waarin voorwerpen die op het verleden van Edam betrekking hadden, een waardige plaats zouden kunnen vinden. En reeds den 5en Augustus 1895 werd Edam's Museum met eenige plechtigheid geopend 2).

(Slot volgt).

A. LOOSJES.

- 1) Nog een verschil dus tusschen Edam en Enkhuizen.
- 2) De hier geplaatste bijzonderheden over het museum zijn meendeels ontleend aan het artikel van W. J. Tuyn over „Edam's Museum” in „Eigen Haard”, Nr. 25 en 26, 1896.

NOG EENS MET DE VOGELS NAAR „GRIEND”.

Nadruk verboden.

DE beslissing is gevallen, al weer eenigen tijd geleden. De Eerste Kamer heeft met 16 tegen 14 stemmen het vogelwetsontwerp aangenomen, tot spijt van jagers en vogelvangsters, tot vreugde van degenen, die zooveel mogelijk de natuur, en in het bijzonder de vogels, willen beschermen. Laat ons hopen, dat het besluit zal blijken goed te zijn, en bevredigend ook voor hen, die er nu hun groote afkeuring over uitspreken. Dat het eigenbelang hierbij een woordje meesprekt is natuurlijk. Dat mag niet al te kwalijk genomen worden.

Maar toen we in April, na het besluit van de Tweede Kamer, in „Een Droom” (zie nummer 17 en 18) met de vogels eene vergadering hielden op het onbewoonde eiland „Griend” in de Waddenzee, toen heeft de Raaf, de deftige Voorzitter, reeds aangekondigd, dat de vogels opnieuw geroepen zouden worden, om in feestelijke bijeenkomst te vergaderen, zoodra ook de Eerste Kamer het wetsontwerp aangenomen zou hebben. Dit werd aangekondigd, toen aangenomen was de motie: „De groote vogelvergadering, gehouden op den 10en April 1912 op het eiland Griend in de Waddenzee, waar alle vogelsoorten vertegenwoordigd waren, gehoord de gehouden besprekingen aangaande het door de Tweede Kamer der Staten-Generaal aangenomen wetsontwerp tot bescherming van in het wild levende vogels in Nederland, het betreurende, dat ten opzichte van vele vogels nog niet meer mildere bepalingen in de wet zijn voorgesteld;

hopende, dat alle vogels zooveel mogelijk door de menschen gespaard zullen worden,

sprekt den wensch uit, dat ook de Eerste Kamer het voorgestelde ontwerp met groote meerderheid zal aannemen, opdat het weldra met spoedige inwerkingtreding als wet in het Staatsblad zal staan en —

gaat over tot de orde van den dag!”

Op dezelfde wijze, als in April, ging ik naar de vergadering, waar opnieuw de vogels van alle kanten aankwamen, sommige met oranje, velen met de nationale kleuren getooid, waarvoor

men genomen had bloesemblaadjes van Montbresia en Goudsbloemen, van Duizendschoonen en Bonte Monnikskappen, terwijl enkelen alleen een simpel blaadje van klaprozenbloesems medevoerden. Dat waren de ontvredenen.

't Was weder de Raaf, die de leiding had en met opgewektheid de vergadering opende. Evenals in April werd weer een getrouw verslag van de Handelingen dezer vogelvergadering gegeven:

De Voorzitter: „Gij allen, vogels van Noord en Zuid, van Oost en West, die broedplaats hebt gekozen binnen het Koninkrijk der Nederlanden, of die dit land, dat meer en meer een gastvrij oord voor ons wordt, slechts tijdelijk bewoont, weest hartelijk welkom op dit plekje in de zee, dat de menschen vrijwel geheel aan ons willen afstaan, om er nestplaats te hebben, om er voedsel te zoeken, of om de winters te dienen aan zoovele zwerfvogels, die overigens niet weten, waar ze de moede extremiteiten tot rust zullen brengen! Juicht allen luide, gij luchtklievers, water- en landbewoners, want ook de Eerste Kamer der Nederlandsche Staten-Generaal heeft goedgekeurd het wetsontwerp, waarbij ons betere bescherming verleend wordt. Wel was de meerderheid uiterst klein, want er zijn altijd nog vele menschen, die meenen, dat wij er alleen zijn, om met onze eieren en ons vleesch voedsel te verschaffen aan de tweehandige bewoners der aarde. We behoeven er evenwel niet aan te twijfelen, of H. M. de Koningin

der Nederlanden zal Hare sanctie aan deze wet hechten, en dan zal Nederland een van de beste oorden voor de met vederen bekleede dieren zijn. Het verheugt mij, dat velen onder u zich getooid hebben met de kleuren, die nog door zoo vele Nederlanders gaarne worden, waaruit dan ook reeds de dank spreekt voor de Regeering, die ons wil beschermen en behoeden. Reeds in het loopende jaar was het merkbaar, dat men in dit land, waarvan de gastvrijheid steeds zoo hoog geroemd wordt, ook den vogels meer en meer een goed hart toedraagt. Immers in talrijke tijdschriften werden wij geprezen als voorwerpen van verheffing, die schreef daarom, dan wel uit een nuttigheids oogpunt, de vriendschap der menschen waard zijn; immers werden in vele bosschen en hoven nestkastjes voor tal van vogels opgehangen, terwijl meerdere broedplaatsen gereserveerd werden; immers hebben van Regeeringswege wachters gewoond op het eiland, waarop we nu vergaderd zijn, alleen om de vogels en hunne nesten met eieren en jongen te beschermen tegen personen, die hier wel kwamen rooven. Dergelijke feiten stemmen wel tot tevredenheid, en daarom spijt het mij, dat er ook onder ons nog vogels zijn, die zich alleen getooid hebben met het simpele klaprozenblad, dat thans in ons kader niet passend is. Wel weet ik, dat ook deze wet niet volmaakt is, doch ze is een flinke stap in de goede richting, waarvoor we de Nederlandsche Regeering en allen, die haar van advies dienden, hoogst dankbaar mogen zijn. Ik hoop dan ook, dat ge allen naar hier zijt gekomen, om te getuigen van het goede, dat de menschenwereld met ons voor heeft. Laat ons dit eerst doen in deze feestelijke vergadering, om daarna door het houden van rondvluchten verder uiting te geven aan onze blijdschap.

Het verheugt mij zeer, dat gij in zoo'n groot aantal opgekomen zijt, waartoe zeker de gunstige tijd, die juist in het midden van den najaarstrek valt, wel het zijne bijdraagt, en met vreugde roep ik u dan ook allen het welkom toe!

Ik verklaar de vergadering voor geopend”.

(Zeer langdurig applaus volgde op deze openingsrede. Bijna alle vertegenwoordigers vlogen op van hunne plaatsen en stieten de luidste vreugdekreten uit. 't Was een amalga van geluiden, dat zich niet in de afzonderlijke klanken laat ontleden. In breede kringen vloog men over het onbewoonde eiland en slechts noode staakte men deze uitbundige betooging. Onder degenen, die hier niet aan medededen, waren de aalscholver, de wilde eend, de musch en de sperwer. Langzamerhand keerden allen weder naar hunne plaatsen terug en toen er voldoende stilte gekomen was, nam de raaf andermaal het woord.)

De Voorzitter: „Ik dank allen, die met zooveel blijdschap hunne goedkeuring betoonden met de aanneming van de Wet, en ik heb er gaarne aan mee gedaan, hoewel ik meen, dat mijne positie er niet zooveel door verbeterd zal worden. Doch hoe meer de vogelbescherming veld wint, hoe meer we ons hebben te verheugen. Waar ik vroeger geweend heb met de weenenden, daar ben ik nu blijde met de blijden. Ik betreur het, dat enkelen zich van de betooging terughielden. Mocht een hunner het woord verlangen, dan ben ik gaarne bereid, dat te geven”.

De Sperwer: „Meneer de Voorzitter! Ik gevoel mij niet blijde met de blijden, omdat ik er zeker door in den druk zal komen. Ook ik heb het oor te luisteren gelegd en ik weet, dat er een zwarte lijst zal komen, waarop ook mijn naam zal staan. Vroeger werden er slechts weinige vogels beschermd en het toezicht was van nul en geener waarde. Zoodoende konden de roofvogels familie hooren klagen over gebrek aan voedsel. Nu vrees ik hef-

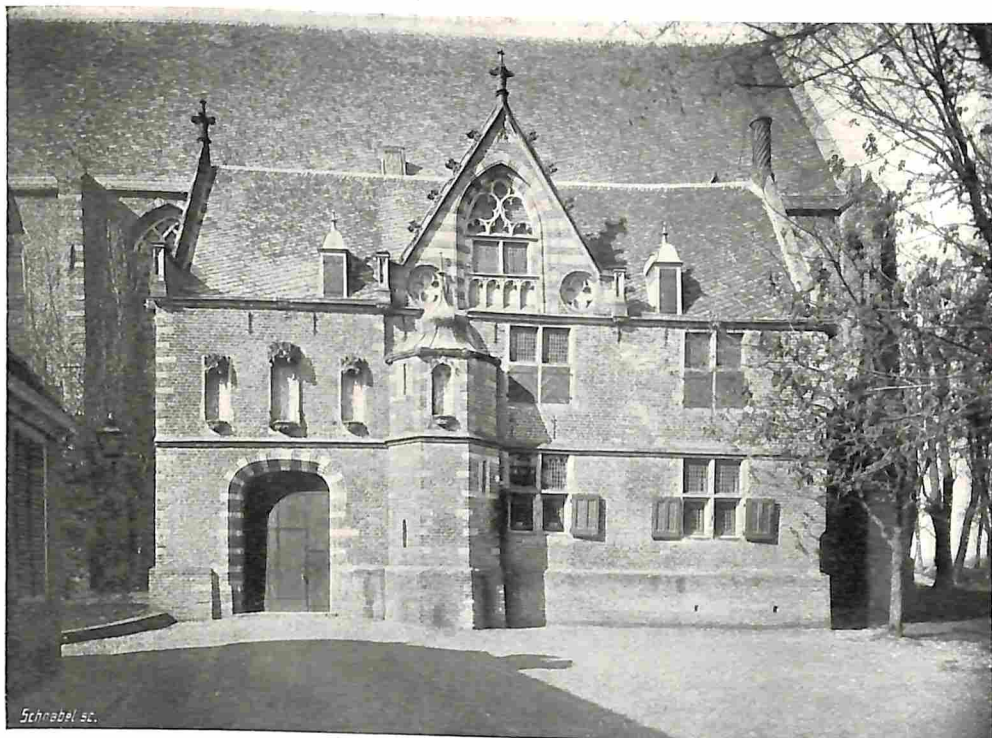

Foto C. Steenbergh.

EDAM. HET OUDSTE GEDEELTE VAN DE GROOTE OF ST. NICOLAAS KERK.
(HET ZUIDERPORTAAL).

tige vervolging van ons geslacht, en dan zullen we het kleine Nederland, waarin we nu bijna uitsluitend in het winterhalfjaar woonden, niet meer kunnen bewonen. Neem het mij niet kwalijk, dat ik mij getooid heb met een klapprozenblaadje. We zullen voortaan ons winterkwartier zoeken in Duitschland, waar we van de Regeering meer en meer verwachting voor onze belangen beginnen te krijgen. We zijn nu eenmaal groot gebracht voor het roofbedrijf, en onze ingewanden kunnen geen plantenkost verdragen".

(Slot volgt).

J. DAALDER DZ.

DE SCHOONSTE PADDENSTOEL VAN HET WOUD.

Nadruk verboden.

VLIENZWAMMEN behooren tot de „upper ten" in de paddenstoel-wereld. Met vorstelijken zwier dragen zij purperen hoeden, bekleed met het hermelijn wit van hun blanke lamellenpracht. Precieuze mycologen, die angstvallig elke kleurnuance bestudeeren of als „kenmerk" vasthouden, zullen mij hier — bij het begin van mijn Amanita muscaria praatje — direct op de vingers tikken, en beweren, dat het geen „purper" is, doch slechts een vuur- of steenrood, soms verbleekt tot een flets oranje-rood; zullen verkondigen, dat het sneeuwblanke wit der plaatjes en schubben soms iets flauw geel getint is... maar voor mij, die de prachtige vliegenzwammen met van Eeden beschouw als de zonderlinge droombeelden van het woud, die ze niet in de allereerste plaats van een mycophagisch standpunt bekijk, zoodat de al of niet giftigheid ook niet het eenige interessante vraagstuk is, dat mij de vliegenzwam ter oplossing voorlegt... voor mij is en blijft het rood en wit het vorstelijke purper en hermelijn, de ver op den bonten herfst bodem zichtbare teekenen van zijn afkomst en prinselijke verwantschap met de hoogste der hoog vereerde paddenstoelen, de als godenspijs der Romeinsche triumphanten geroemde veel bezongen Amanita Caesaria, de keizerszwam.

Dit zwammenproduct, betiteld met de meest hoogdravende namen als „Prince des Champignons", „Amanita des Caesars" enz; komt echter niet in ons land voor, zoodat er ook geen Nederlandsche Martialis kon zijn, die beweerde, dat men deze lekkernij hooger moest schatten dan goud of zilver. Kan onze zwammenflora dus niet trotsch gaan op deze keizerszwam, toch hebben wij in de Amanita Muscaria een waardige plaatsvervanger, die alleen door zijn melkwitte sporeplaatjes, zijn roomblanke steel en dieper-roode kleur te onderscheiden is van de gele lamellen en steel vertoonende Keizerszwam. Onze Vliegenzwam is de meest bekende en bij velen ook meest geduchte getrouwe metgezel van den bonten herfst. Zijn bekendheid ook bij leken is algemeen, en ofschoon het determineeren van paddenstoelen zelfs beroepsmycologen nog de grootste haast onoverkomelijke moeilijkheden geeft, zoo zal ieder lezeres of lezer van „Buiten" uit de afbeeldingen van mej. Bijl op blz. 551 ze in de vrije natuur herkennen.

In vroolijk-lichte herfstbosschen, aan ruige bermen, langs rulle zandwegjes, kunt ge ze van Augustus tot in December vinden en het brutale contrast van het fel-rood en 't hagelwit, dat hoe paradoxaal 't ook moge klinken, toch niet met de warm-kleurige najaarsomgeving vloekt, veeleer in wondere harmonie er mee is, boeit reeds van verre.

Het zekerste zult gij ze aantreffen aan den voet van oude of jonge berkenstammen of op plaatsen waar berken gestaan heb-

ben, want ofschoon ze ook elders groeien, schijnt er toch een zekere, nog niet verklaarde afhankelijkheid te bestaan tusschen berken en vliegenzwammen, een symbiose (?) die wel degelijk een studie-vraag is voor menig ernstig mycoloog. Ik zelf weet zoo'n vliegenzwamdorado onder een jongen berkensingel, dicht bij den in heel ons land vermaarden Schelmschen Weg ten Noorden van Arnhem, waar ik in een half uurtje tijd wel een kleine 150 exemplaren plukte, die gebruikt werden voor een heksenring-formatie, welke in het groote stilleven op de Mycologische Tentoonstelling te Zeist algemeen de aandacht trok. Wie zich misschien ter plaatse op de hoogte wil stellen, hem wil ik gaarne de juiste plek wijzen. Na deze korte uitweiding zullen wij de afbeeldingen eens wat nauwkeuriger bekijken, die op zoo aanschouwelijke wijze de ontwikkeling laten zien van de mooiste en meest volmaakte Nederlandsche paddenstoel, die dan ook voor het heele fungirijk als „type" kan dienst doen.

De volwassen ideale paddenstoel bestaat uit een knolachtig ondereind, een ronden melkwitten steel en een klokvormig gesloten, later parasolvormig uitgespreiden, soms zelfs iets trechtervormigen hoed. Dit alles wordt ons in een Duitsch versje op naieve wijze verteld:

Ein Männlein steht im Walde
Auf einem Bein
Und hat auf seinem Haupte
Rot Käpplein klein".

Zoo heel klein is dat roode kapje nu juist niet, ja het kan soms wel de kapitale doorsnede krijgen van 20 c.M., maar in de jeugd (zie de tweede afbeelding c) is het een aardig bolrond kapske, dicht bezet met geestige schilfers.

Die schilfertjes zijn de overblijfselen van de grooten witten eivormigen zak, welke het jonge vruchtlichaam geheel omgeeft en beschermt tegen allerlei kwade invloeden van buiten. Wanneer het zwammenkind groeit, dan wordt deze algemeene beurs, — in de geleerde wereld bekend onder den naam van volva universale — opengescheurd en afbeelding I (zie de 2^e paddestoel van links) laat u zien hoe een herfst-regentje de nu tot niets meer dienende schubjes afspoelt. Op afbeelding II (links) ziet men een heel jong

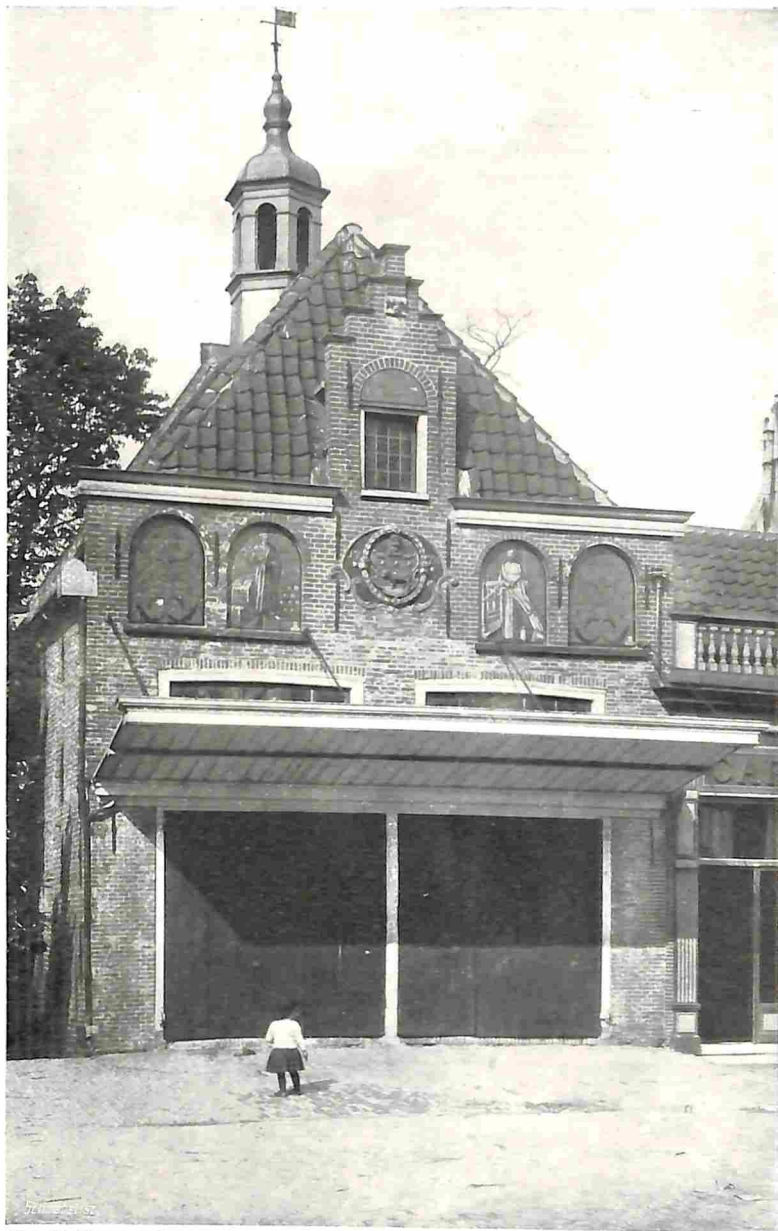

Foto C. Steenbergh.

DE KAASWAAG TE EDAM.

vliegenzwammetje, dat nog lekker ingebakerd is en daarnaast zien we het eerste stadium van de hoedontwikkeling.

Maar *Amanita muscaria junior* is nog meer beschut!

Onder den hoed is ook nog een vlies uitgespreid, dat de smetloos-reine plaatjes bedekt en den naam van ringvlies of velum partiale draagt. Bij de expansie van den hoed groeit dit sierlijke vlies niet gelijk op; al heel spoedig scheurt het los, en de overblijfselen vormen dan de ring of de manchete, welke sierlijk neergeslagen „das einen Bein” tooit (zie afbeelding I, 2e paddestoel van rechts). Deze nog al duurzame manchete is evenals de franje versiering bij melkzwamsoorten één van de voornaamste kenmerken bij het bepalen der soort.

Is dit tweede vlies nu ook gebroken, dan wordt ons een blik gegund in de wondere plaatjesrijkdom, die stervormig uit loopen van het aanhechtingspunt van den stevigen steel. Op deze plaatjes of lamellen ontwikkelen zich nu uit een z.g. kiemvlies of hymenium de sporen, die voor de vermenigvuldiging zorg dragen, een uiterst fijn poeder, dat bij *Amanita muscaria* wit, doch bij andere vertegenwoordigers der Agaricaceën rose, bruin of zwart is. Wanneer ik u nu nog vertel, dat een paddestoel beschouwd kan worden als de vrucht van een meestal geheel onzichtbare plant, die in den grond of het hout woekert, dan heb ik u aan de hand van de vliegenzwamafbeeldingen geïntroduceerd in het rijk der wondervolle natuurproducten, welke ongetwijfeld ook dit najaar zich in de belangstelling zullen verheugen van ieder „Buiten” lezend natuurliehebber.

En na deze mycologische oprissing, nu gij dus in woord en beeld weer nader gebracht zijt tot de schitterendste van alle inlandsche paddestoelen, wil ik de al of niet giftigheid eens aan een nadere beschouwing onderwerpen.

Met de beantwoording van de simpele vraag: „is de vliegenzwam doodelijk giftig?” betreed ik het gebied van hypothesen, die blijkens puntig geschreven polemieken zeer voor aanvechting vatbaar zijn. Toch is het interessant, te vernemen hoe de geleerden door proeven de al of niet doodelijke giftigheid trachten te bewijzen.

Toch en dit moet ieder, die aanvechtingen voelt zoo'n verleidelijk scharlaken roode zwam te proeven, zich voor oogen stellen: de *Amanita muscaria*, hoe liefelijk de naam ook moge zijn bevat beslist giftige bestanddeelen. Of deze voor den mensch al of niet doodelijk zijn, hangt met zeer vele nog niet verklaarde omstandigheden samen, doch schadelijk zijn ze voor het gebruik in ieder geval.

Waaghalzen, die zich waarschijnlijk een martelaars-reputatie in de mycophagische wereld wilden bezorgen, hebben ook de Vliegenzwam aan eetproeven onderworpen. Zoo moet Bulliard zonder letsel twee ons rauwe vliegenzwam hebben opgepeuzeld en ook de ondernemende Michaël, aan wien wij zulke fraaie paddestoelboekjes te danken hebben, heeft een rapport uitgebracht van zijn proefneming. Niemand, die dat gelezen heeft zal tot nadoen verlokkt worden, want op de gewone wijze toebereid smaakte hij „unangenehm” en met azijn tot een vliegenzwam-slaatje aangemaakt, „gab es einen noch unangenehmeren Geschmack”. Na deze gedurfde pogingen kwam onze mycophagische held tot de besliste eindconclusie, dat „der Fliegenpilz als ungenießbar zu bezeichnen ist”. Ondanks deze experimenteele onderzoekingen bleef het nog een strijdvrage, waarbij de belangrijkste gevallen in de pro en contrastukken als bewijsmateriaal dienst deden.

Michaël had toch de voorzorg genomen de vlamroode en meest giftig vermoede huid te verwijderen. Dat is bij het zwamenconsumeeren steeds gewenscht, want vele soorten hebben alleen giftige eigenschappen in den hoed o.a. *Amanita rubescens* en *Amanita umbrina*, en zijn, wanneer ze „geschild” zijn, eetbaar, wat niet zeggen wil dat het gebruik zeer aan te bevelen is.

Hoe het ook zij, de toepassing van het gif met wat suiker, melk of water aangemaakt is reeds eeuwen lang bekend en werd overal gebruikt om de vliegen te doden. Ook moeten de in stukken gesneden hoeden goede diensten bewijzen bij de bestrijding van ongedierte.

Al wist men de werking, de samenstelling was tot 1870 totaal onbekend en het was voor den Duitschen toxicoloog Schmiede-

berg weggelegd de in 1870 door hem gedoopte „muscarine” scheikundig aan te toonen.

Voor de „Buiten”-lezers die zich voor de chemische samenstelling interesseeren, diene, dat het vergif gerangschikt kan worden onder de plomaïnen, en evenals choline een afgeleide is van primaire oxyalkylaminen.

Echter dit muscarine komt in zoo'n geringe hoeveelheid in onze zwam voor dat men, om een letale dosis binnen te krijgen wel 3 à 4 K.G. zou moeten gebruiken en waar de paddenstoel-epicurist Michael reeds bij N° 2 er zijn bekomst van had, is het gevaar oogenschijnlijk niet zoo groot.

Doch het is nog zeer de vraag of de muscarine uit paddestoelen wel precies dezelfde werking heeft als de langs synthetischen weg bereide giftstof.

Proefnemingen met het tegengif, atropine, bereid uit de gitzwarte vruchten van de ook in ons land hier en daar groeiende Wolfskers (*Atropa belladonna*) hebben aangetoond, dat dit wel hielp bij de vergiftiging

doch niet of in veel mindere mate bij die, welke door het gebruik van de vliegenzwam ontstaan was. Uit dit alles blijkt, dunkt me, vrij duidelijk, dat naast het hier besproken gif ook nog andere toxische lichamen aanwezig moeten zijn, waarvoor ook de getuigenis van den volkomen betrouwbaren Hartwich pleit, die beweert dat vier exemplaren reeds voldoende zijn om een menschte doodden.

Trouwens, onze mooie vliegenzwam heeft tot naaste familieleden der witsporige plaatjeszwammen de gevaarlijkste uit het heele zwammenrijk de *Amanita phalloides* en *mappa*. Deze twee lugubere vertegenwoordigers hebben al heel wat op hun geweten en brachten de paddestoelen als voedsel leelijk in miscrediet.

Echter de incubatietijd is bij de vliegenzwam veel sneller dan bij de andere soorten. Na 1 of 2 uur kunnen zich de verschijnselen reeds openbaren, en na 8 à 10 uur kan de dood intreden. In hoofdzaak moet de vergiftiging overeen komen met die door scleroderma's veroorzaakt, doch na een toestand van razende opgewondenheid treedt een bewusteloosheid in met onbeweeglijke en vergroote pupil (*mydraxis*), terwijl ook hallucinaties en samentrekkende bewegingen, krampen enz. als begeleidings-verschijnselen optreden.

In den regel komt de patiënt er weer boven op, doch er zijn ook vele gevallen met doodelijken afloop bekend, ja Enderli beweert zelfs, dat een enkele maal ook de bedwelming van de Korjaken met blijvend waanzin of den dood eindigt.

En die kunnen er anders tegen! Hun magen zijn er als 't ware voor geprepareerd en voor hen is een „muchador” bedwelming het hoogst denkbare genot.

Bij de laagst ontwikkelde nomadiseerende stammen, in Siberië en Kamsjatka, staat onze Vliegenzwam in zeer hoog aanzien, ja voor één onnoozele *Amanita muscaria* wordt gaarne een waarde in pelsen gegeven van 25 roebels, terwijl er in Leunis Synopsis verteld wordt, dat men in N.O. Siberië graag één of twee kostbare vossenpelsen voor één zwammetje in ruil wil geven. Bij de Korjaken en Tschuktschen vervult de vliegenzwam dan ook een voorname rol. Welke deze dan is? In het kort de volgende.

Bij feestelijke gelegenheden mag geen vliegenzwam ontbreken, en in sommige streken van Kamsjatka vormt zij er den feestdrink, waarin ook rijsbessen (*Vaccinum uliginosum*) en basterdwederikken (*Epilobium angustifolium*) gebruikt worden; elders kauwt de vrouw eerst de zwam, en slikt de man het gekauwde voorwerp als een leelijk smakende pil schielijk in. Spoedig daarop treden de verschijnselen in, de oogen krijgen een wilden glans, de handen trillen zenuwachtig. Sommige springen en dansen, gieren en schreeuwen, andere hebben hun zelfbewustzijn geheel verloren, huilen, zijn angstig en bang, verraden hun diepste verborgen hartsgeheimen, storten zich in wild woeste opwinding in poelen en rivieren, en ofschoon zij volgens betrouwbare schrijvers het gevaar wel zien, schijnt het op hen een magnetische treedt een zeer vaste slaap in, waarin ze de schoonste dromen hebben, zoodat de werking enigszins doet denken aan die van Haschisch of opium. Maar de vergiftiging kan nog wel drie, vier keer, steeds in minderen graad nawerken en zoo verslaafd zijn geheele volkstammen er aan, dat ze zich op de walgelijkst

Foto C. Steenbergh.

RAAM MET GEBRANDE GLAZEN, IN DE GROOTE KERK TE EDAM, DOOR DE STAD HAARLEM NA DEN BRAND VAN 1602 GESCHONKEN EN VOORSTELLEND DE VEROVERING VAN DAMIATE.

denkbare wijze weer bedrinken, zóó cru, dat ik me niet aan een beschrijving in „Buiten” durf wagen, maar waardoor het mogelijk is, dat een geheel dorp dagen lang in een toestand van zinnelijke extase gebracht kan worden. Geleerden als Murray en Krause beweren ook, dat de in de geschiedenis zoo beruchte „Berserker”-woede der Germaansche voorvechters en de opgewonden toestand van geheele dorpen veroorzaakt werd door het gebruik van vliegenzwammen.

Zijn dan ook de meeste geleerden diep overtuigd van de zware giftigheid, er worden toch ook behalve Michaël mycologen gevonden, die het voor de goede reputatie opnemen.

Het zou mij te ver voeren, en „Buiten” is daarvoor ook niet het aangewezen tijdschrift, hun bewijsgronden in den breede te bespreken, doch ik wil hier slechts een greep doen uit de massa's feiten.

Zeër opmerkelijk is het, dat niet alleen de onbeschaafde volksstammen van Sibirië de Vliegenzwam gebruiken, doch dat ook de aan den spits der beschaving staande Franschen er in sommige streken aan smullen.

Heeft Bulliard, zoo we zagen, zonder nadeelige gevolgen er twee ons van opgepeuzeld; prof. Chatin, Dr. Desmartin en Schaeffer hebben alle het eten van vliegenzwammen gezien. Prof. Chatin heeft gezegd, dat de inwoners van Bonneville de vliegenzwam als één der meest gezochte lekkernijen beschouwden enook de oude geloofwaardige botanist Hayne liet zich gunstig over de „Fause Orange” uit, daar hij volgens Boudier zeide, dat in jongen toestand en in kleine hoeveelheden de Vliegenzwam onschadelijk is.

Merat komt aandragen met een verhaal, waarin hij verteld gezien te hebben, dat gardes du corps zich zeer overvloedig te goed deden aan vliegenzwammen zonder onpasselijk te worden. Deze gardes zijn er dan heel wat beter afgekomen, dan de twaalf Fransche gevangenen, die na den Russischen tocht vliegenzwammen gebruikten en alle stierven.

Hieruit heeft men de conclusie getrokken, dat de Russen en de Siberische volksstammen speciale tegengiften hadden of immuun waren ten opzichte van het muscarien-gift want de groei-plaats schijnt in deze een zeer ondergeschikte rol te spelen.

Zoo vertelt de heer E. Heimans, één van de eersten, die door woord en beeld belangstelling heeft weten te wekken voor de paddestoelen, op de hem eigen onderhoudende manier, dat Joodsche vluchtelingen uit Rusland hier in Veenhuizen ook paddestoelen gegeten hebben, die als Boletus Satanas (welke ook muscariën bevat) en Boletus luridus in geheel West Europa als zeer vergiftig bekend staan.

Op de vraag aan één hunner of B. luridus niet giftig was, luidde het antwoord in gebrekkig Duitsch: „Wann man viel Pilze essen, tun keine nicht mehr gefährlich sein; mit Essig kann alle essen”.

Maar dit alles neemt niet weg, dat de meeste autoriteiten als Constantin en Dufour, Grosjean, Schulz, Bigeard en Guillemin, Wünsche, Léon Rolland e.a. ze als beslist schadelijk signaleeren.

Al komen ongelukken met doodelijken afloop weinig voor, toch is het niet overbodig hier nog een ernstig, „weest gewaar-schuwd” te laten hooren. Trouwens de witte knol, met zijn

lappen van het groote vlies, moest ieder reeds weerhouden van de consumptie. Als een gulden regel moest opgevolgd worden: „Eet nooit een paddestoel, waarvan de plaatjes wit zijn en evenmin die, waarvan de steel in een knol eindigt”. Vooral de knol door een zak of vellen omgeven, is de belangrijkste waarschuwer van het gevaar, daar de rose-plaatjes dragende doodelijk giftige Volvaria's deze ook bezitten.

Als laatste geneeskundige bijzonderheid vermeld ik hier nog, dat in de tijden van het kruidenzoeken de gereinigde, geschilde, gedroogde en tot poeder gestampte knollen in en uitwendig gebruikt werden tegen brand, tering en vallende ziekte.

Maar daar een ieder uit de hier vermelde feiten dus voldoende zelf beoordeelen kan, hoe ver de giftigheid van Amanita zich uitstrekt en men door het gebruik heusch geen heldendaad verricht of de wetenschap een onschatbaren dienst bewijst, plaats u dan niet bij het aanschouwen van zoo'n schilderachtig groepje late herfstbloemen op het nuttigheids- of schadelijkheids-standpunt, maar beschouw ze als de meest ontwikkelde, meest interessante vertegenwoordigers van een wonder natuurrijk; een rijk waarin de meest interessante levens vraagstukken hun oplossing gevonden hebben, dat slechts door enkelen in

Foto Marie Bijl

AMANITA MUSCARIA. OUDERE EXEMPLAREN.

ons land nog gewaardeerd wordt, en waarvoor ik in „Buiten” nog menigmaal uw aandacht hoop te mogen vragen: een schoone kleuren en vormenwereld, waarin de hierbij in beeld gebrachte Amanita muscaria niet ten onrechte door het zwammenminnend Fransche volk genoemd wordt als:

Le Prince des Champignons.

D. J. VAN DER VEN.

HERFSTGEDACHTE.

Nadruk verboden.

Wat stervende blaadjes, verspreid door den wind,
wat zonglans in herfstige lichten,
— dat is het motief — op den voorgrond een kind — —
wat weet dit van kwijnen en zuchten?

Het dartelt de vuurroode herfstblaadjes na,
die warren in langzaam bewegen,
— dan voegt er het kleintje zijn vingertjes saâm,
en gaat op een hoopje ze veggen.

Wat rijkdom, die blaadjes, voor 't kinderlijk oog!
wat weelde ze spelend te vatten,
en bergen te maken van 't schitt'rende rood!
zoo heeft er de herfst ook zijn schatten!

En wilt gij ze zien? wordt weer net als een kind,
dat speelt met de vlammeende blâren,
dàn ligt er één goudgloed ook over uw herfst,
wier pracht ge in uw hart zult bewaren.

En wilt gij ze zien? word in Hoog'ren zin „kind”,
„Licht” speurend op stervende blâren” — —
dàn ligt er een goudgloed ook over uw herfst
en gij zult u schatten vergâren!

A. H. SCHLÜTER.

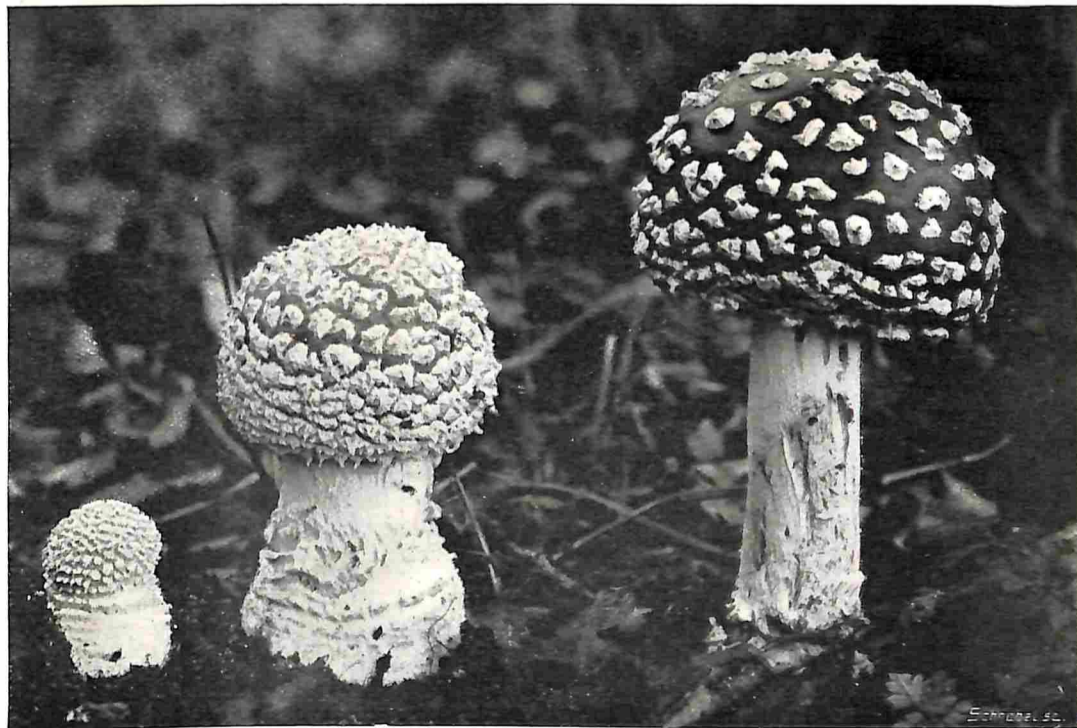
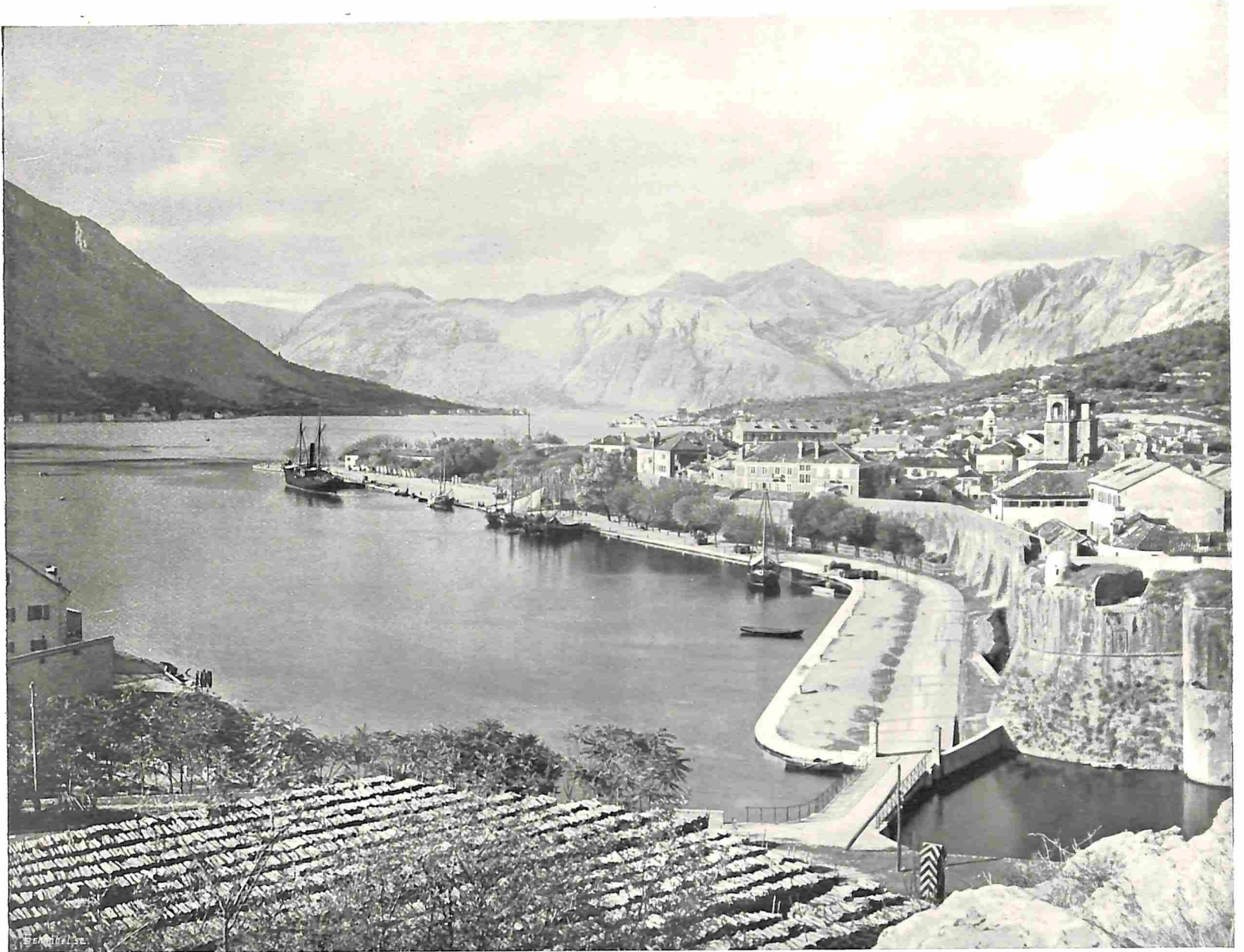

Foto Marie Bijl. a

AMANITA MUSCARIA. JONGE EXEMPLAREN.

DE RIVA VAN CATTARO MET HET BEGIN VAN DEN WEG NAAR CETTINJE.

DICHT BIJ HET OORLOGSTERREIN.

(LANGS DE KUSTEN VAN DALMATIË. ZARA — SPALATO — RAGUSA — CATTARO). *Nadruk verboden.*

LANGS de kusten van Dalmatië! 't Klinkt als een tooverwoord, als een klank uit een heel verre en vreemde wereld, als iets, dat onbereikbaar scheen! En toch is 't niet zoo verre als men denkt; toch ligt de weg naar Dalmatië open reeds bij Triest, dat maar eenige uren sporens van Venetië verwijderd is! Van Triest vaart men geheel het schier-eiland Istrië langs, ziet Capodistria en Pola; maar beter nog doet men om het dorre Istrië zelf rechtstreeks te doorsnijden, hetzij per auto naar het weelderige Abazzia, hetzij per trein naar het levendige Fiume, om vandaar de reis door de Dalmatische wateren aan te vangen.

Wanneer men Fiume, dat 's avonds van Abazzia uit gezien met zijn talloze lichtjes zich tooverachtig weerkaatst in den vlakken spiegel der Adriatische zee, heeft verlaten; wanneer men vanuit de verte een blik kan werpen op dat in het groen geheel ingesloten Abazzia, waarboven zich dreigend de top van den fieren Monte Maggiore verheft, dan zijn het allereerst de stille wateren van de Quarnerolo, die men doorvaart. In het Canale di Mezzo heeft men vervolgens het lang uitgestrekte eiland Cherso aan zijn rechter, het meer ineengekrompen eiland Veglia aan zijn linkerhand; over de lage bergtoppen van dit eiland heen, krijgt men reeds het gezicht op het Velebit-gebergte, dat zich in lange lijn als evenwijdig met de kust van Dalmatie tot bijna bij Spalato uitstrekt. Verder rechts doemt het evenzoo langwerpige eiland Lussin op, waar men op verren afstand flauw de witte gevels van de badplaats Lussinpiccolo onderscheidt; aan de linkerzijde zijn het de eveneens langgetrokken eilanden Pago en Maon, die het vaarwater van de Dalmatische kust afscheiden, en die in het gezicht blijven totdat de boot het Canale di Zara instroomt om korten tijd daarna in Zara zelf de eerste aanraking met Dalmatie te geven.

Meestentijds is de vaart, die eerst op het einde in het open deel der Adriatische Zee voert, maar die tot Spalato en verder, tusschen de eilanden doorgaat en daardoor rustig water biedt, zonder eenig gevaar en zonder eenige aandoening tot zeeziekte zelfs bij de meest zwakken op dit punt. O, wanneer men daar zonder stooten of zwenken oven den gladden waterspiegel voortglijdt, die lage eilanden zien in al de pracht van schitterende

zonneshijn en kleurend groen, dan kan men zich bijna niet denken, dat het op deze zelfde zee kan spoken als nergens anders ter wereld; dat de Sirocco, die van het Zuid-Oosten zijn warme en voor velen onverdragelijke luchtlagen overbrengt, kan worden afgelost door de droge en harde Bora, de doodenwind genaamd, die zijn vreeselijk geweld niet te pletter slaat tegen de rotsklippen en bergen, maar die in zijne aanraking daarmede als het ware nieuwe kracht vindt om met nog grooter heftigheid in de zee terug te woeden. En wanneer men bij avond, met den zachten en helderen maneschijn, die aan geen zilveren glans op het water doet denken, maar die het water hult in een mystiek waas van opkomende ochtendschemering, in een wit en helder licht, dat men aan het resultaat van een halven zonsondergang zou toeschrijven; wanneer men heenvaart in rechte lijn met het kalkgebergte aan de kust, dat vooral in het Noorden kaal en onvruchtbaar is, ruw en onvriendelijk naar de zee afvalt, zelfs al baadt het in zonneshijn; wanneer men den zachten maanglans ook op dit onherbergzaam en zeker niet lieflijk landschap zijn tooverachtigen invloed voelt uitoefenen, en wanneer men zich vol verrukking aan de droomen overgeeft en aan gedachten van een verleden, die dit landschap onwillekeurig opwekt — dan denkt men er niet aan, dat de avonden en de nachten talrijk zijn, waarop de lichten aan de kust, welker poëtisch effect thans slechts wordt beoordeeld, vurig verwachte en erkende reddingsbakenen zijn voor wie weten, dat die verraderlijke wind maar al te dicht in de nabijheid kan brengen van deze meedoogenlooze klippen en rotsen.

Zara is de eerste havenstad van Dalmatië, welke men bereikt; het is tevens de hoofdstad van het kroonland, waar het burgerlijk en militair gezag haar zetel hebben en waar alles, in het klein natuurlijk, den geur ademt van het meer vormelijke, dat residentiesteden nu eenmaal eigen is. Langs de haven, die naar behoefte uitnemend is geoutilleerd, strekt zich de Riva Nuova met hare witte huizen uit, die zoodra de avond gevallen is *de* promenade vormt voor geheel de stad. Midden in de Riva Nuova buigt deze zich naar het binnenste der stad tot de straat, die onmiddellijk toegang geeft tot wat men het hoofdplein zou willen noemen, de Piazza delle Erbe, schilderachtig gelegen met aan de eene zijde het aarts-

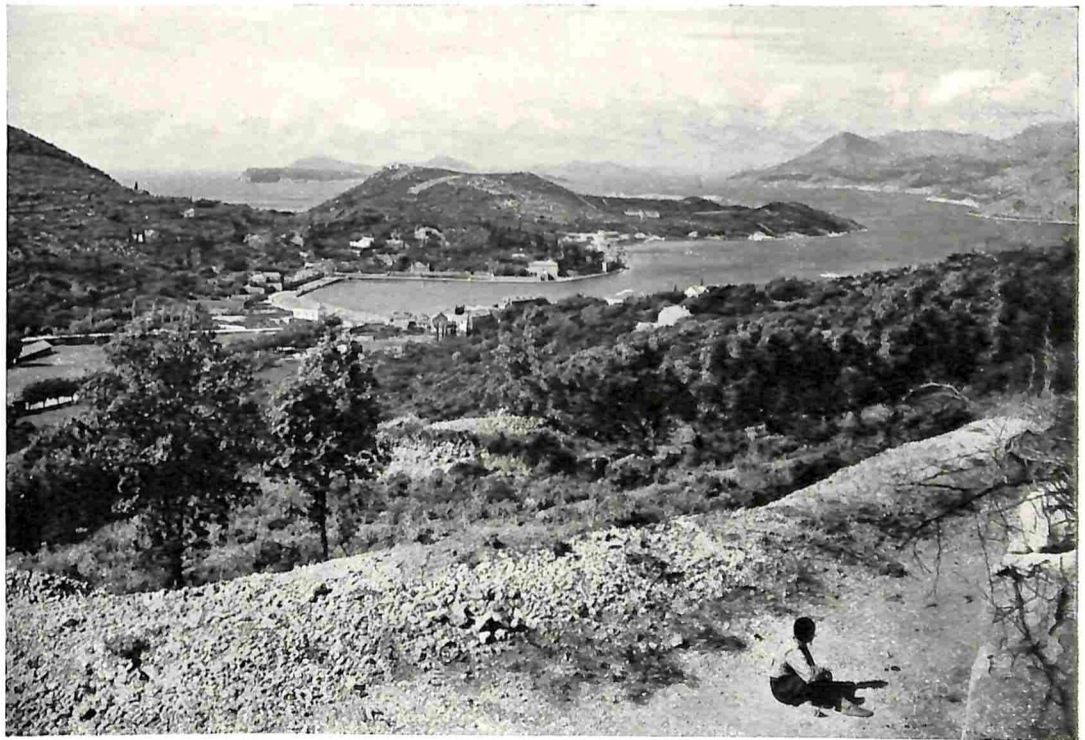
bisschoppelijk paleis, aan de andere zijde typisch oude huisjes, welke overschaduwd worden door een hoogen zuil, die in den schitterenden Korinthischen stijl van lang vervlogen tijden van grootheid en macht vertelt. Het aartsbisschoppelijk paleis herinnert er aan, dat hier ten tijde van Keizer Karel den Grooten de wijze Donato leefde, de kerkvorst, die voor de vredesonderhandelingen heel in het westen van Europa werd geroepen; in de vroegere kerk van San Donato, thans museum, dat onmiddellijk aansluit bij het aartsbisschoppelijk paleis, is het voornaamste te vinden wat aan zijn leven herinnert. Aan de San Donato sluit zich de nieuwe Dom in Romaanschen stijl aan, een eerwaardige kerk, die haast te groot schijnt voor het kleine stadje, dat zij tot godshuis moet dienen. En van den Dom uit gaan door de geheele stad, eenerzijds naar de Piazza della Colonna, anderzijds naar het westen der stad met haar prachtig park, die wonderbare nauwe straatjes, die aan de ingesloten kwartieren van Venetië herinneren, die doen denken ook aan de onmiddellijke omgeving van het vorstelijk paleis te Monaco, vreemd daar gelijk hier, kleiner nog schijnend door de verlatenheid dier straatjes, welke door de weinige voorbijgangers, die men er aantreft, den indruk geven als wandelde men over een of ander uitnemend verzorgd tooneel. Geheel de stad is een stad op een eiland; zoowel aan den oostkant als aan den westkant vindt ze zich afgesloten door het Canale di Zara en door de daaruit ontwikkelde haven. Het is een echte zomerstad, die men hier geniet; parken zijn er in overvloed en schilderachtig liggen tusschen deze parken de meerendeels witgekleurde huizen, die bij het naderen als het ware langzaam uit dit groen omhulsel opstijgen. En Zara is voor hem, die Dalmatië in zijn innerlijk wil aanschouwen, de toegang tot de machtige Terkafällen.

Na Zara komt, na een rustige en gelijkmatige vaart, Spalato, dat ook in de lengte langs de haven en de zee ligt uitgestrekt. En als men de stad aanschouwt, valt het oog ook op datgene, wat een wereldberoemdheid mag heeten van deze grootste stad van Dalmatië: het oude paleis van Diocletianus. Dit meest merkwaardig erkende bouwwerk van Dalmatië uit den Romeinschen keizerstijd heeft een lengte van 215 meter bij eene breedte van 175 meter; het diende den grooten Diocletianus tot rust en verblijf nadat hij van den troon in werkelijkheid afstand had gedaan. In dit paleis is, nadat het door zijn keizerlijken bewoner was verlaten, langzaam aan de oude stad geheel ingebouwd geworden; de muren van het paleis dienden tot muren der stad; de poorten van het paleis, de statige Porta Aurea en de kleinere Porto Ferrea tot poorten voor de stad; de groote gangen, die in de gansche lengte en gansche breedte het paleis doorsneden, werden de hoofdstraten dezer stad. Thans is deze oude stad, die niet minder dan een zeven duizend inwoners op een zoo kleine oppervlakte bergt, een wonderlijk en zeker nergens gezien geheel van nauwe straatjes, waarin aan vervoer met rijtuigen natuurlijk niet te denken is, waar zelfs voetgangers moeite hebben elkander te passeeren. Nu is de voorgevel geheel ingenomen door winkels, welke helgroene kleuren eigenaardig afsteken bij 't eerbiedwaardig overblijfsel der oude muren; nu is dat deel, hetwelk eens werd ingenomen door de woonvertrekken van den Keizer, een samenstel van huisjes en huizen, waarin talloze families leven; nu is een der grootste ruimten van het voormalige paleis ingenomen door het marktplein, waarop het sierlijke raadhuis van Spalato zich verheft en waar het 's avonds meest druk bezochte café der stad is, hetwelk aan het geheel een indruk geeft als bevond men zich op een of andere tentoonstelling in een tijdelijk ingericht oud en grappig stadje; nu is het vroegere Peristylum het Domplein, waar de slanke bouw van de Campanile zich verheft tot hoog boven de muren der omringende stad, en rustig neerziet op het onderliggende koepelvormige Domgebouw met de mooie granieten en porfieren zuilen, en op het Bapfistero, waar de eerste bisschop van Spalato, Johannes van Ravenna in zijn marmeren sarkophaag is ter ruste gelegd. Wij hebben op den laten avond met een helderen maneschijn en schitterende sterren aan den hemel, dit oude stadje doorwandeld; wij zijn er, hoewel ons uiterlijk en onze kleeding ons duidelijk als vreemdelingen aanwezig niet alleen door niemand aangegaapt. Wij hebben er staan luisteren naar de heerlijke zoete klanken van zuidelijke muziek, die er kwamen uit het kleine wijnhuis, dat vroeger de badkamer van den Keizer vormde; wij zijn er de massieve Porte Aurea ingegaan en hebben gedwaald zonder te kunnen vinden, dat iets in deze poppenstad, die niettegenstaande haar armoedig en onvriendelijk aanzien geen enkele gedachte wekte aan vrees of afschuw, op elkaar geleek. En ten slotte hebben wij de maan in volle pracht zien neerschijnen op het kleine stadhuis, en op het plein voor den Dom; wij hebben de maan zien tooveren rust, vergetelheid en ongekende poëzie te midden van deze schouder aan schou-

der gebouwde huizen en huisjes, te midden van deze verzameling van menschen, die geen hoekje grond binnen de vier muren ongebruikt lieten.

Is men eenmaal de eilanden onmiddellijk tegenover Spalato, voorbij; is men Lesina en Lissa gepasseerd dan verkrijgt de kuststrook een geheel ander aanzien dan het voorgaand deel had. Eerst bij het Canale della Narenta, hetwelk intusschen de snelstoomers der Oostenrijksche en Hongaarsche lijnen niet aandoen, en later bij het Canale di Calamotta, wordt deze Zuidelijke kust aan de Noordelijkste van Europa's kusten gelijk, wordt ze een afwisseling van meer en minder diepe fjorden, wordt ze ook hier alsof de zee heeft ingebeten in het land, en doen zich de inhammen in het land voor, waarvan men van zee uit de diepte onmogelijk kan schatten, omdat elke bocht daarin voor eene nieuwe verrassing stelt. Dat bemerkt men wel bij het naderen van Gravosa, waar men de Bocca Grande invaart, die in weerwil van haar grootschen naam zeker niet de grootste en ook niet de meest beroemde der Dalmatische bochten is. Hier is intusschen de toegang tot Ragusa, dat met die schitterende oude gebouwen, die aan Romeinsche en Venetiaansche grootheid tegelijk herinneren; met zijn overleveringen van fieren strijd en met zijne historische herinneringen tot aan de maarschalken van den grooten Napoleon; met zijne typische nauwe straatjes en zijn weelderigen plantengroei, die tot het nog zooveel verder gelegen Oosten vooruit voert; met zijn zoo streng volgehouden volksdracht, inderdaad een kleinood aan de kroon van Dalmatië is, dat waard is bezocht te worden, en dat zeker niet alleen aan een toeristenvermaardheid, waarvan men dikwijls de oorzaak noch het ontstaan weet, haar grooten naam dankt. Op een steile rots ligt het onmiddellijk aan de kust; van de landzijde voeren nu gemakkelijk toegankelijke wegen, tot de vroeger zoo sterke vesting; en evengoed als men het kan begrijpen, dat eertijds Grimaldis, de waerachtig onafhankelijke heerschers van Monaco zich in hun arendsnest tegen vreemde aanvallen wisten te weren, evengoed begrijpt men het ook hier, dat het Ragusa was, dat langer dan enig ander stukje van Dalmatië aan de Turken en de Hongaren weerstand bood en zijne vrijheid verdedigde teneinde toe.

Van Ragusa af gaat het dadelijk op de bocht van Cattaro aan, onzichtbaar totdat men bijna gereed is haar in te varen, onzichtbaar niettegenstaande haar groote oppervlakte. Castelnovo, dat verblindend wit bijna afstak tegen het blauw van het water, dat ligt recht tegenover den ingang van de bocht naar zee en met zijne forten dien ingang geheel beheerscht; dat het meest Oostersche plaatsje in geheel Dalmatië ons toescheen: Castelnovo werd even spoedig verlaten als het genaderd was. Zuidelijk, en slechts zeer in de verte een blik vergunnend op Zelemka, vanwaar de spoor rechtstreeks naar Gravosa gaat, kwam onze boot in de dusgenoemde baai van Teodo, in het midden slechts door een steile landstreek gescheiden van de baai van Traste, die onmiddellijk aan zee ligt. En nu weer den steven wendend, en scherp naar het Oosten varend, ging het, de bergen van Montenegro met hare dreigende hoogten reeds ver uitblikkend over den grooten en laaglijkenden oever van het landschap, de Catene in, de nauwe vaart, waarin men vroeger van Lepetane uit den doorgang met kettingen kon versperren; vandaar werd de eigenlijke golf van Cattaro bereikt, die juist tegenover den uitgang der Catene, aan den voet van den steil-afdalenden Casson-berg, Perasto gelegen ziet. Rechts van Perasto is de kleinere golf van Risano, het kleine uit den Romeinschen tijd dagteekenend stadje, dat zoo wonderschoon ligt achter de beide eilanden, die het lang voor het oog verbergen; links ging het op de wijde baai van Cat-

DE HAVEN VAN GRAVOSA EN HET SCHIEREILAND LAPAD.

taro aan, die zich van Perasto af in grootsche natuurpracht doet zien, en die met enkelen blik doet omvatten Pesagro, Metulla, Dobrata en al die kleine plaatsjes aan de wederzijdsche kusten, die even zoovele daar ter wille van het natuurschoon neergezette verzamelingen van huisjes schijnen te zijn. Nauw aaneengesloten; aan alle kanten door de bergen begluurd; achter zich de steile rots, die de Catene afsluit, lag daar voor ons de baai van Cattaro, zoo rustig alsof ook daar nimmer een storm kan woeden; en toch wisten wij het, dat niet alleen de woede en de strijd der menschen ook hier heeft geheerscht, maar dat meer dan eens de natuur zich hier in haar onbedwongen kracht heeft doen kennen en slachtoffer op slachtoffer heeft gemaakt.

Rustig en vredig ligt Cattaro daar voor den reiziger, hoog opgebouwd tegen de zwarte en zware rotsen, die het stadje zoozeer overheerschen, dat zijne vestingmuren er een geheel mede gaan vormen, en dat het schijnt als laten de rotsen het ternauwernood plaats op den landingsoever. Zwart en hoog en somber zijn daar de bergen van Montenegro; steil kronkelt zich tegen haar aan de beroemde Serpentine-strasse naar Cetinje. Men is hier op Oostenrijksch grondgebied, maar men voelt er zich Montenegrijnsch; men leeft en denkt er Montenegrijnsch ook. Want:

Und ich flehe: Werde mein
Mag der Herr dafür sich hegen,
Deine Perlen auf dem Grund,
Deine Fischlein, die sich regen.

Werde mein, so tief du bist,
Mein in deiner Ganzen Weite,
Mein mit deinem wilden Hang,
Mein mit deinem Zorn und Streite.

Zoo zong eens Nikita, de koning uit het Rijk der Zwarte Bergen, als dichter van de baai van Antivari. Zoo zal misschien...!
V. D. M.

Gekroest bloemige Begonia's.

Nadruk verboden.

DE zomer van 1912 zal zeker aan menig plantent liefhebber en heel wat bloemisten lang in het geheugen blijven. Was die van 1911 te droog en te warm, die van 1912 was te nat en te koud en wij hoorden heel wat menschen, die verleden jaar steen en been klaagden, thans eerlijk bekennen, dat een droge, warme zomer toch veel minder kwaad doet dan een natte koude. Een vaststaand feit is, dat, al is in het eerste geval de opbrengst van den oogst wat minder, de kwaliteit veel beter is en de verhoogde prijzen in het algemeen alles toch weer goed maken.

Konden wij verleden jaar opmerken, welke planten vooral voor droogte goed geschikt zijn en dus bij voorkeur op droge plaatsen moeten aangeplant worden, het jaar 1912 heeft ons geleerd, welke planten veel regen en wind kunnen verdragen.

Zoo hebben wij bij verschillende gelegenheden kunnen zien, dat Afrikanen, Goudsbloemen, Oost-Indische Kers en Phlox Drummondii, dit jaar bijzonder welig gegroeid zijn en rijk gebloeid hebben; doch vooral ook de Knolbegonia's zijn mooier geweest, dan wij ze in jaren zagen.

Reeds meermalen hadden wij gelegenheid deze prachtige bloemplant bij uitnemendheid in „Buiten” te bespreken. Telkens toch worden er door de kweekers weer nieuwe vormen van gewonnen, die vermeldingswaardig zijn, en zoo werd onder den naam *Begonia crispa* op de Plantenkeuring, die 8 October 11, in Artis te Amsterdam gehouden werd, door de firma E. Bakkenes & Zoon te Baarn een collectie afgesneden bloemen van een nieuw Begonia-ras ingezonden, die algemeen bewonderd werden en waaraan dan ook een zilveren medaille werd toegekend.

Deze bloemen waren allen flink middelmatig groot, doch buitengewoon zuiver van vorm. Een bijzonder kenmerk was echter, dat de randen der bloembladeren zeer sterk gegolfd en gekroest waren, waardoor de bloemen een zeer sierlijk voorkomen verkregen. Doch niet alleen door haar vorm, ook door de kleur

onderscheidden deze bloemen zich. Alle denkbare schakeeringen tusschen sneeuwwit en donker vermillioenrood troffen wij er onder aan, terwijl er ook veel bij waren, wier harten langzaam tot zuiver wit overgingen. De kleuren waren levendig, doch geen van allen hard, zij kenmerkten zich door een bijzondere, moeilijk te omschrijven tint, die ze echter zeer aantrekkelijk maakte.

Op pag. 155 van den jaargang 1908 hebben wij de kultuur der Begonia's uitvoerig besproken. De inzender deelde mede, dat zij uit zaden zuiver terugkomen, toch zouden wij ieder aanbevelen bijzonder mooie verscheidenheden liever door middel van stekken of verdeelen der knollen voort te kweken.

Hoewel zij uitnemend geschikt zijn voor buiten, kan met ze ook in een serre of koude kas goed kweken; de bloemen zijn dan zeker nog zuiverder.

E. TH. W.

Galgemalen en Beroepseters.

Nadruk verboden.

IEDER weet, dat vanouds een ter dood veroordeelde voor zijn laatsten maaltijd zelf het menu opmaken mocht. Nu bestond vroeger in sommige steden van het Deutsche Rijk de gewoonte om aan dit zg. „henkersmahl” niet den veroordeelde alleen te doen aanzitten, doch ook den toegevoegden geestelijke en eenige ondergeschikte beambten van de magistratuur.

Dat zulke maaltijden lang niet altijd een sober verloop hadden moge blijken uit de keukenrekening van een galgemaal, dat 21 Februari 1788 in Frankfurt werd aangericht. Men gebruikte daar nl.: gerstensoep, groenten, 3 pond braadworstjes, 10 pond rundvleesch, 6 pond gebakken karper, 12 pond gelaardeerd kalfsvleesch, 30 kadetjes en beschuit, benevens den noodigen wijn. Niet onaardig is het in die dagen ingekomen verzoek van een der geregeld tot zulke galgemalen genoode gasten, om, met het oog op het vroege uur der terechtstellingen, waarbij het niet wel doenlijk was om het daaraan voorafgaande maal de noodige eer te bewijzen, het houden van den maaltijd voortaan maar na de terechtstelling te doen plaats vinden.

* * *
De vermelding van deze bijzonderheden bracht ons een bericht over beroepseters te binnen, dat wel even de aandacht verdient. Verscheidene merkwaardige gewoonten toch hebben enkele Noord-Amerikaansche Indianen nog behouden uit onafhankelijker dagen en daarvan is wel een der zonderlingste praktijken nog steeds bij de Sioux van het Duivelsmeer in zwang.

Vanouds bracht de etiquette dezer Sioux mede om aan een gast bij den maaltijd al de door hem verlangde spijzen voor te zetten en het geldt voor plicht te zorgen, dat de porties daarvan

veel grooter zijn dan een enkele gast verwerken kan.

Van den gast echter wordt verwacht dat hij, zijn wereld kennende, alles verorberen moet wat hem opgedischt wordt, wil hij zijn gastheer niet grovelijk beleedigen.

Liever dan met dezen zonderlingen beleefdheidseisch te breken, ontstond allengs de betrekking van beroepseter; oogluikend stond men toe, dat de gast aan tafel kwam van een eter in particulieren dienst vergezeld, die tot plicht had om het einddoel van den maaltijd te verzekeren, nl. te zorgen had, dat alle schalen leeg kwamen.

Als gasten worden deze beroepseters niet beschouwd; het zijn toegevoegde reisgenooten met bijzondere opdracht, ze zitten enkel aan tafel naast hun heer en doen hun werk, dat eigenlijk zijn werk is.

Er moeten Indiaansche beroepseters zijn, die een record houden van zeven pond biefstuk achter elkaar!

G.

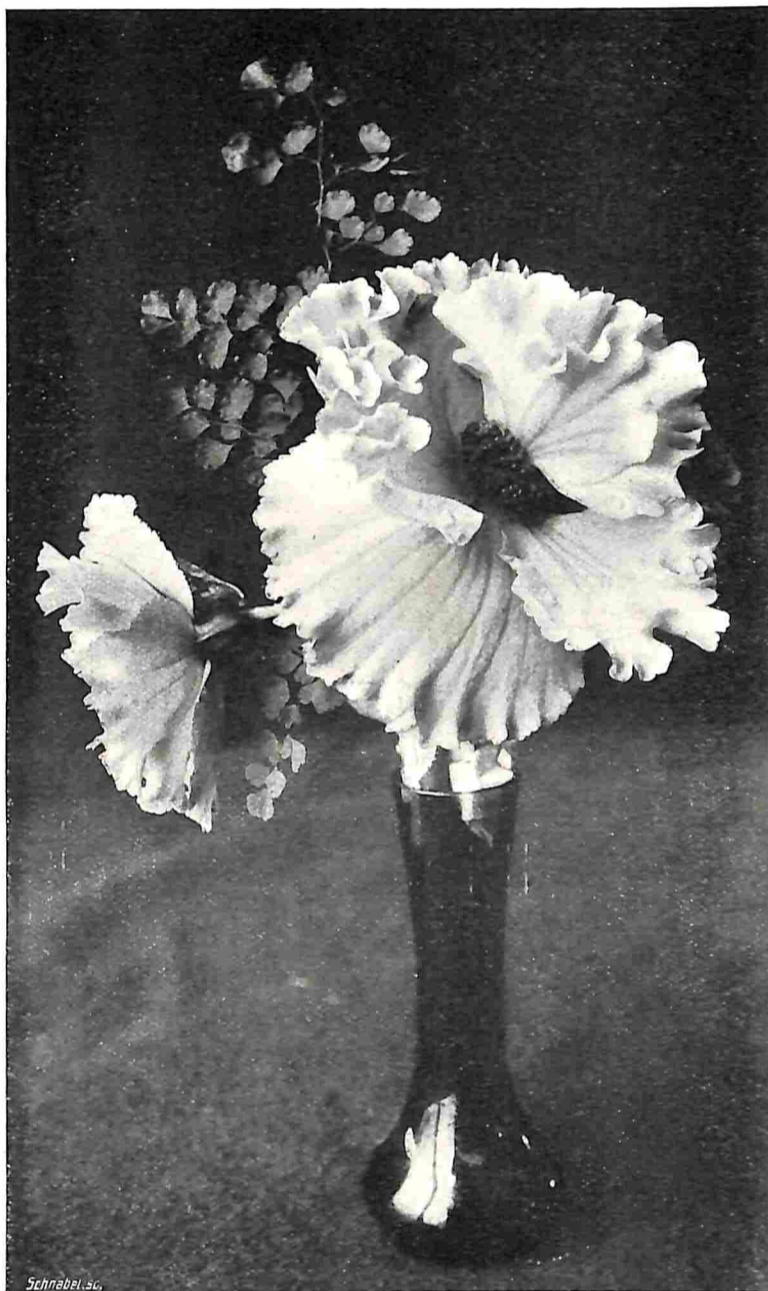

Foto C. Steenbezh.

BEGONIA CRISPA.

UIT DE MET EEN ZILVEREN MEDAILLE BEKROONDE COLLECTIE, INGEZONDEN OP DE OP 8 OCTOBER L.L. IN „ARTIS” GEHOUDEN PLANTENKEURING.